

UiO : **Det juridiske fakultet**

Men rettighetene mine får du aldri?

En kvinneverrettslig analyse av hvordan prostitusjon håndteres i retten.

Kandidatnummer: 640

Leveringsfrist: 25. april 2022 kl. 12:00

Antall ord: 16.937

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema og problemstilling	1
1.2	Definisjoner.....	4
1.3	Veikart.....	5
2	RETTSKILDEBILDE OG METODE	6
2.1	Rettskildebilde	6
2.2	Metode	7
3	KVINNERETTSLIGE HENSYN	9
4	INTERNASJONALE MENNESKERETTIGHETER	12
4.1	FNs Kvinnekonvensjon (KDK)	12
4.2	Istanbul-konvensjonen	13
4.3	Hvilke plikter oppstiller menneskerettighetene?.....	14
5	HÅNDHEVING AV PROSTITUSJON I SKATTERETTEN	15
5.1	Innledning	15
5.2	Kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i håndhevingsorganenes vurderinger	17
5.2.1	Oslo tingretts dom av 19. juni 2013 – TOSLO-2012-196791	17
5.2.2	Skatteklagenemndas vedtak av 18. september 2019 – SKNS1-2019-106.....	21
5.2.3	Skatteklagenemndas vedtak av 17. juni 2021 – SKNS1-2021-62.....	23
5.3	Sammenfattende betraktninger	25
6	HÅNDHEVING AV PROSTITUSJON I ERSTATNINGSRETTE	26
6.1	Innledning	26
6.2	Kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i rettens vurderinger ...	28
6.2.1	Borgarting lagmannsretts dom av 16. mai 2006 – LB-2005-138054.....	28
6.2.2	Borgarting lagmannsretts dom av 07. mai 2007 – LB-2006-164336.....	29
6.2.3	Borgarting lagmannsretts dom av 09. mai 2008 – LB-2008-30790.....	31
6.2.4	Borgarting lagmannsretts dom av 15. mars 2010 – LB-2009-93028	33
6.2.5	Høyesteretts dom av 08. desember 2017 – HR-2017-2352-A (<i>Prostitusjonsinntekter</i>)	35
6.2.6	Høyesteretts dom av 08. desember 2016 – HR-2016-2491-A (<i>Tilbakebetaling</i>)	39

6.3	Sammenfattende betraktninger	42
7	RETTSPOLITISKE BETRAKTNINGER.....	42
7.1	Snever bruk av kvinnerettslige hensyn som tolkningsfaktor	42
7.2	Fraværet av internasjonale menneskerettigheter som tolkningsfaktor.....	44
7.3	Vegen videre	47
	LITTERATURLISTE.....	50

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Prostituerte er en gruppe som lever på siden av samfunnet. Det er en svært sammensatt gruppe som består av individer med ulik bakgrunn og ulike livsvilkår. Likevel blir prostituerte som regel definert ut fra sin virksomhet: å selge seksuelle tjenester mot vederlag. Dette henger det et stort stigma ved.

Prostitusjon rokker ved vår moral og vårt forhold til seksualitet, kropp, kjønn og frivillighet. Det er et fenomen det er vanskelig å forholde seg til. Dette reflekteres både ved at prostituerte sjelden høres i samfunnsdebatten og ved at prostituertes rettigheter har fått liten plass i lovverket.

Begrepet prostitusjon er definert i straffeloven § 315 tredje ledd. Det følger av paragrafen at prostitusjon foregår når «en person mottar vederlag for å ha seksuell omgang eller foreta seksuell handling med en annen eller for å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv.»¹

I 2009 ble *kjøp* av seksuelle tjenester kriminalisert i daværende straffelov (1902) § 202 a, som tilsvarer nåværende straffelov § 316. Lovendringen ble kalt sexkjøpsloven. Det følger av straffeloven § 316 at

«Med bot eller fengsel inntil 1 år straffes den som

- a. skaffer seg eller en annen seksuell omgang eller handling ved å yte eller avtale vederlag,
- b. oppnår seksuell omgang eller handling ved at slikt vederlag er avtalt eller ytet av en annen, eller
- c. på den måten som beskrevet i a eller b får noen til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv.»²

Hallikvirksomhet og formidling av prostitusjon ble også kriminalisert i 2009. Den såkalte «hallikparagrafen» ble nedfelt i daværende straffelov (1902) § 202, som tilsvarer nåværende straffelov § 315. Forbud mot kjøp av seksuelle tjenester fra mindreårige ble kriminalisert i 2000 i daværende straffelov (1902) § 203, som tilsvarer nåværende straffelov § 309. Ut fra en antitetisk tolkning av straffeloven § 316 er *salg* av seksuelle tjenester lovlig.

¹ Straffeloven § 315 (3).

² Straffeloven § 316.

Sexkjøpsloven ble utformet med det svenske straffebudet om kjøp av seksuelle tjenester som forbilde.³ Sammen med det islandske straffebudet, omtales denne kriminaliseringsformen som den nordiske modellen for kriminalisering av prostitusjon. Den nordiske modellen kjennetegnes av en delvis kriminalisering.⁴ Dette er fordi handlingen er delvis kriminalisert gjennom at *kjøpet* er ulovlig. *Salget* er lovlig, men et salg fordrer alltid et kjøp. Derfor er handlingen uansett delvis kriminell.

Dette betyr imidlertid ikke at den prostituerte skal kriminaliseres. Formålet med sexkjøpsloven var å flytte fordømmelsen fra den prostituerte til kunden.⁵ Stortinget uttalte i innstillingen til lovendringen at prostituerte «har krav på vår solidaritet».⁶ Fokuset har dermed de siste årene blitt mer rettet mot prostituerte som gruppe.

Prostituerte kjennetegnes av å være en sårbar gruppe og er i mye større grad enn andre grupper utsatt for vold og overgrep.⁷ Dette henger sammen med at prostituerte ofte er isolerte og blir utnyttet av kunder eller mennesker i miljøet rundt prostitusjon.⁸ I 2012 fant Pro Sentret at 59 % av de undersøkte hadde blitt utsatt for vold, som oftest fra kunder.⁹ Prostituerte har dermed et behov for et særlig vern mot vold.

Min avhandling omhandler prostituertes rettsstilling i Norge i dag. Jeg er interessert i håndhevingen av prostituertes rettslige utfordringer utenfor det strafferettslige. Jeg har foretatt en kvinneverettslig analyse av hvordan prostitusjon håndteres i retten. Dette er fordi jeg mener lovverket ikke har tatt høyde for prostituertes rettslige utfordringer. Jeg skal se på skatterettslige og erstatningsrettslige kilder og konfrontere dem med kvinneverettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter. Dette skal jeg gjøre for å undersøke om håndhevingsorganene supplerer lovverket med disse kildene for å tilrettelegge mer for prostituertes livsvilkår.

Jeg har valgt en kvinneverettslig analyse fordi de aller fleste prostituerte, i dag og historisk sett, er kvinner.¹⁰ Det finnes mange menn, transpersoner og ikke-binære som selger seksuelle tjenester, men tradisjonelt har prostituerte oftest vært kvinner. Dermed er holdningene til

³ Ot.prp. nr. 48 (2007-2008) s. 4.

⁴ I Nederland har man for eksempel en legaliseringsmodell som innebærer at staten tilrettelegger for prostitusjon. I New Zealand har man en dekriminaliseringsmodell som medfører at kun personer med statsborgerskap i New Zealand kan prostituerte seg.

⁵ Ot.prp. nr. 48 (2007-2008) s. 18. Straffelovgivningen har tradisjonelt vært rettet mot den prostituerte jf. Høigård (1986) s. 335.

⁶ Innst. O. nr. 3 (2008-2009) s. 6.

⁷ Vista Analyse (2014) s. 171.

⁸ FAFO (2008) s. 108.

⁹ Pro Sentret (2012) s. 35.

¹⁰ FAFO (2008) s. 24.

prostituerte ofte tett knyttet sammen med kvinnesyn. Prostituertes rettigheter blir derfor et kvinneverettslig tema.

I tillegg har jeg sett nærmere på internasjonale menneskerettigheter som verner prostituerte, kvinner generelt og kvinner spesielt mot vold. Grunnen til dette er at de fleste prostituerte er mer utsatt for vold og overgrep.¹¹ Staten plikter dermed å utvise en særlig sensitivitet i situasjoner der prostituerte har blitt utsatt for vold.

Jeg har valgt å gjennomgå rettskilder fra skatteretten og erstatningsretten både fordi begge rettsområdene aktualiserer relevante problemstillinger for prostituerte og fordi begge rettsområdene er nært knyttet til arbeid.

Det er usikkert om prostitusjon defineres som arbeid både i norsk og internasjonal rett. Dette er en viktig grunn til at skatterettslige og erstatningsrettslige spørsmål om prostitusjon er uklare. Jeg ønsker her å løfte frem det uavklarte rettsbildet.

Retten til arbeid følger av Grunnloven § 110, FNs konvensjon om økonomiske og sosiale rettigheter (ØSK) artikkel 6 og FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (KDK) artikkel 11.

Det finnes ingen lover, konvensjoner eller traktater som stadfester at prostitusjon anses som arbeid. Det finnes heller ingen generelle anbefalinger og kommentarer fra Kvinnekomiteen eller ØSK-komiteens som stadfester at komiteene anser prostitusjon som arbeid. Samtidig finnes det heller ingen eksempler på at komiteene spesifikt *ikke* anser prostitusjon som arbeid.

At det er usikkert om prostitusjon defineres som arbeid har betydning for reguleringen av prostitusjon på andre felt og for hvilke rettigheter prostituerte har krav på. Lovgiver har likevel valgt å ikke formelt definere prostitusjon enten innenfor eller utenfor arbeidsbegrepet.¹² Der som prostitusjon ble definert som arbeid, ville prostituerte hatt krav på velferdsrettigheter og lønnsforhandlinger.¹³ Vegringen for å definere prostitusjon fremstår for meg som en berøringsangst hos lovgiver.

Jeg ønsker å vise i min avhandling at denne passiviteten og berøringsangsten fra lovgiver setter prostituertes rettigheter på spill. Dette er fordi håndheverne, det være seg i retten eller i andre

¹¹ Vista Rapport (2014) s. 170.

¹² Utlendingsretten er det eneste rettsområdet der dette er klarlagt. I henhold til Rt-1999-763 regnes ikke prostitusjon som arbeid og man trenger følgelig ikke arbeidstillatelse for å drive med det. I dommen tas det imidlertid uttrykkelig forbehold om at dette kun gjelder på utlendingsrettens område.

¹³ Skilbrei (2016) s. 188 og Skilbrei (1998) s. 123.

håndhevingsorganer, må navigere ut ifra rettskilder som ikke forholder seg til prostituertes utfordringer.

Rettskildene er ikke myntet på prostituerte. Jeg skal undersøke om og på hvilken måte håndhevingsorganene håndterer dette i møte med prostituertes rettslige utfordringer. Jeg skal her se på hvordan håndhevingsorganene vektlegger kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter.

1.2 Definisjoner

Jeg har valgt å bruke ordet «prostituert» i stedet for «sexarbeider».

«Sexarbeider» er en fornorskning av det engelske *sex worker*. «Sexarbeider» brukes av mange, men kan samtidig sies å være et politisk ladet begrep. Tradisjonelt signaliserer bruken av begrepet en holdning om at prostitusjon skal likestilles med arbeid.¹⁴ Mange anser begrepet for å være mindre ladet enn «prostituert» som det henger mange nedverdiggende konnotasjoner ved.¹⁵ «Sexarbeider» brukes derfor ofte for å betegne prostituerte mer nøytralt og respektfullt.

Det er flere grunner til at jeg likevel har valgt å bruke «prostituert» i stedet. For det første har personer som selger seksuelle tjenester tradisjonelt blitt kalt prostituerte i Norge. Det er et norsk ord og ordets betydning er kjent.¹⁶

For det andre, og kanskje viktigst av alt, bruker straffeloven begrepet om personer som selger seksuelle tjenester i §§ 315 og 316.¹⁷ Som en følge av det brukes betegnelsen «prostituert» i tilnærmet alle rettskildene som på en eller annen måte omhandler prostituertes rettsstilling.

Den tredje grunnen til at jeg har valgt å bruke betegnelsen «prostituert» i stedet for «sexarbeider» er at sexarbeider er et begrep som rommer flere seksuelle beskjeftigelser utover å selge seksuelle tjenester. Sexarbeider-begrepet omfatter stripping, arbeid i pornoindustrien og flere liknende handlinger som kan ligge nært prostitusjonsfeltet.¹⁸ Disse handlingene faller imidlertid utenfor temaet for denne avhandlingen.

¹⁴ Smith (2018) s. 1.

¹⁵ Skilbrei (1998) s. 21.

¹⁶ Se også diskusjonen i Skilbrei (1998) s. 18-21.

¹⁷ Straffeloven §§ 315 og 316.

¹⁸ Smith (2018) s. 1.

Kort oppsummert er det i hovedsak pragmatiske grunner til at jeg bruker «prostituert» i stedet for «sexarbeider». Begrepet er mer innarbeidet i det norske språket og det brukes i lovteksten. Dette gjør jeg med en bevissthet om at begrepet «prostituert» kan oppleves svært stigmatiserende og urettferdig for personer som selger seksuelle tjenester.

1.3 Veikart

I kapittel 2 redegjør jeg for avhandlingens metode. Jeg forklarer den kvinnerettslige metoden og viser hvordan jeg har brukt den i arbeidet med avhandlingen. Deretter knytter jeg noen bemerkninger til avhandlingens rettskildebilde og hvilke rettskildemessige og metodiske utfordringer jeg har stått ovenfor i arbeidet med avhandlingen.

I kapittel 3 gjennomgår jeg Tove Stang Dahls teorier om kvinnerettslige hensyn. Jeg bruker disse hensynene til å konfrontere de tradisjonelle rettskildene i kapittel 5 og 6. Hensynene jeg bruker er rettferdighet, likhet, frihet, verdighet, integritet, selvrealisering og selvbestemmelse.

I kapittel 4 redegjør jeg for relevante internasjonale menneskerettigheter. Jeg ser særlig på FNs Kvinnekonvensjon og Istanbul-konvensjonen. Her sammenfatter jeg hvilke plikter staten har etter disse konvensjonene.

I kapittel 5 redegjør jeg for prostituertes skatteplikt. Deretter behandler jeg retts- og nemndspraksis om dette og konfronterer denne gjennomgående med kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter for å undersøke i hvilken grad håndhevingsorganene vektlegger disse.

I kapittel 6 redegjør jeg for prostituertes rett til erstatning for tapt arbeidsinntekt. Her gjennomgår jeg på samme måte rettspraksis om temaet og konfronterer denne med de samme kvinnerettslige hensynene og internasjonale menneskerettighetene.

Til slutt i kapittel 7 knytter jeg noen rettspolitiske betraktninger til håndhevingsorganenes vektlegging av kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i møte med prostituertes utfordringer. Jeg oppfordrer også lovgiver til å klargjøre prostituertes rettigheter i lovverket.

2 Rettskildebilde og metode

2.1 Rettskildebilde

En utfordring i arbeidet med denne avhandlingen har vært at det finnes få rettskilder utenfor strafferetten som omhandler prostitusjon. Temaet er i svært liten grad behandlet av lovgiver og dermed er det mange praktiske utfordringer prostituerte møter som ikke lovverket har tatt høyde for. I avhandlingen belyser jeg de kildene som finnes.

Det finnes ingen uttalelser i skattelovens forarbeider eller etterarbeider eller andre lovers forarbeider eller etterarbeider som diskuterer skattlegging av prostitusjonsinntekter. Det finnes heller ingen høyesterettsdommer eller lagmannsrettsdommer som direkte tar stilling til spørsmålet om prostituerte skal betale skatt.¹⁹

Det som finnes er en åpen lovtekst som etter en ren ordlydsfortolkning omfatter prostitusjonsinntekter, men som det i teori og praksis er ulike meninger om. I tillegg finnes det underrettspraksis fra tingretten, nemndspraksis fra Skatteklagenemnda og en tolkningsuttalelse fra Finansdepartementet. For håndhevingsorganene er det derfor få kilder å lene seg på når de skal vurdere prostituertes skatteplikt.

Rettskildebildet når det gjelder prostituertes rett til erstatning for tapt arbeidsinntekt er annerledes enn rettskildebildet når det gjelder skatteplikt. Til tross for at det verken finnes lovtekst som eksplisitt åpner eller lukker for prostituertes rett til erstatning, eller forarbeider der spørsmålet blir behandlet, finnes det flere dommer, et etterarbeid og en større teoretisk diskusjon om temaet.

Det finnes heller ikke mange internasjonale menneskerettigheter som spesifikt verner prostituerte. Staten plikter ifølge FNs Kvinnekonvensjon artikkel 6 å iverksette alle nødvendige tiltak for å bekjempe utnyttelse av prostituerte kvinner. Kvinnekonvensjonen er inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven.²⁰

Norge har også ratifisert Istanbul-konvensjonen, som har som mål å verne kvinner mot vold.²¹ Denne konvensjonen er relevant for prostituerte fordi prostituerte er en gruppe som er særlig

¹⁹ Skatteplikt legges til grunn i HR-2017-2352 (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 52, men det vurderes ikke direkte. HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) er dermed ikke et prejudikat for prostituertes skatteplikt.

²⁰ Menneskerettsloven § 3 jf. § 2 nr. 5.

²¹ Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbul-konvensjonen).

utsatt for vold. Jeg bruker konvensjonen for å undersøke om håndhevingsorganene vektlegger prostituertes rett til å vernes mot vold.

2.2 Metode

I tråd med den tradisjonelle kvinnerettslige metode, har jeg tatt utgangspunkt i tre kildegrunnlag.²² Jeg har kontaktet aktører på prostitusjonsfeltet for å få et innblikk i prostituertes liv og rettslige stilling, jeg har tolket tradisjonelle rettskilder i deres håndtering av prostitusjon og jeg har konfrontert disse tradisjonelle rettskildene med kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter.

Rettsvitenskapens oppgave er ikke bare å fastlegge gjeldende rett. Når man anerkjenner at det foreligger strukturer i samfunnet som favoriserer et av kjønnene, kan retten også brukes til å synliggjøre disse grunnleggende samfunnsstrukturene.²³ Det er viktig at man anerkjenner at retten ikke er en isolert institusjon, men at den påvirkes av samfunnets komplekse forhold.²⁴

Jeg har valgt å anvende den kvinnerettslige metoden, fordi kjønn er «en relevant ‘prisme’ å analysere retten gjennom.»²⁵ Gjennom et kjønnsperspektiv tydeliggjøres samspillet mellom kjønn og rett. Tove Stang Dahl omtalte dette som at man søker å belyse sammenhengen mellom det kjønnsnøytrale lovverket og den kjønnsnesifikke virkeligheten.²⁶

Tradisjonell kvinnerettslig metode er kritisk.²⁷ Dette kritiske perspektivet bærer med at jeg skal utfordre gjeldende rett gjennom min analyse.

Jeg startet med å kontakte ulike aktører i prostitusjonsfeltet. Aktørene jeg har kontaktet er Pro Sentret, PION, Nadheim, Fri Bergen, ROSA, Gatejuristen Bergen og JURK. Av hensyn til avhandlingens begrensninger, var ikke dette empiriske undersøkelser, men kun samtaler for å få et innblikk i de rettslige utfordringene prostituerte møter. Dette arbeidet bidro på den ene siden til at jeg fikk en forståelse av hvordan prostituerte påvirkes av regler som formelt er kjønnsnøytrale.²⁸ Det bidro også til at jeg så hvordan prostituertes rettsstilling på ett felt ble påvirket av reguleringen på et annet felt.²⁹

²² Dahl (1985c) s. 55.

²³ Ikdahl (2019) s. 659 med videre henvisninger og s. 662.

²⁴ Ikdahl (2019) s. 664.

²⁵ Ikdahl (2019) s. 662 med videre henvisninger.

²⁶ Dahl (1985a) s. 17.

²⁷ Ikdahl (2019) s. 664.

²⁸ Ikdahl (2019) s. 666.

²⁹ Ibid.

Prostituerte er en gruppe i samfunnet hvis problemer generelt sjelden blir rettslig prøvd. Dette er symptomatisk for grupper som på ulike måter lever på siden av samfunnet. Ofte kjenner de ikke til hvilke rettigheter de har eller hvilke rettslige skritt som er nødvendig å ta for å få disse rettighetene.³⁰

I rettssosiologisk teori snakker man om personers evne til å *rettslig mobilisere* eller anvende *legalstrategier*. I internasjonale menneskerettigheter bruker man ofte betegnelsen «access to justice».³¹ Begrepene favner over temaet å kunne bruke retten som et verktøy til å oppnå rettferdighet. Sandvik setter rettslig mobilisering i sammenheng med «borgernes rettslige bevissthet», som omhandler hvordan mennesker forholder seg til retten som noe de kan bruke for å oppnå det de ønsker.³² Hun definerer rettslig mobilisering som evnen til å bruke retten «på en eksplisitt og bevisst måte gjennom å påkalle formelle institusjonelle mekanismer».³³

FNs Kvinnekomité fremholder at det er store utfordringer knyttet til prostituertes adgang til å anvende retten som et verktøy for rettferdighet.³⁴ Komiteen understreker betydningen av at utsatte kvinner har adgang til rettssystemet. Den peker på at mange prostituerte opplever å bli kriminalisert, stigmatisert og trakassert i møte med rettsstaten og at mange frykter straff eller sanksjoner.³⁵

Det har derfor vært helt nødvendig å snakke med aktører i prostitusjonsfeltet. Samtalene har gitt meg et nedenfra og opp-perspektiv. Jeg har fått kunnskap om hvilke rettslige problemstillinger som er relevante for prostituerte og har funnet tradisjonelle rettskilder som belyser disse temaene.

To problemkomplekser fremstod som svært aktuelle for prostituertes rettsstilling. For det første har jeg sett på den skatterettslige holdningen til prostitusjon. Her har jeg analysert hvordan håndhevingsorganene anvender kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i vurderingen av om prostitusjonsinntekter er skattepliktige. For det andre har jeg sett på den erstatningsrettslige holdningen til prostitusjon. Her har jeg analysert hvordan domstolen anvender kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i vurderingen av prostituertes rett til erstatning for tapt arbeidsinntekt. Jeg skal undersøke hvordan prostitusjon farger håndhevingsorganenes vurderinger.

³⁰ Hammerslev (2018) s. 324.

³¹ Se for eksempel KDK artikkel 15 og CEDAW (2015).

³² Sandvik (2021) s. 31.

³³ Ibid.

³⁴ CEDAW (2020a) avsnitt 42.

³⁵ Ibid.

I avhandlingen viser jeg ved å gjennomgå skatterettslig og erstatningsrettslig rettspraksis og nemndspraksis, hvordan prostitusjon utgjør en utfordring for håndhevingsorganer. Den skatterettslige og erstatningsrettslige håndhevingspraksisen er forankret i tradisjonell juridisk metode. I tråd med Dahls teori konfronterer jeg denne praksisen med kvinnerettslige hensyn.

Jeg konfronterer også håndhevingspraksisen med internasjonale menneskerettigheter Norge er bundet av. Dette gjør jeg for å vise at staten plikter å utvise en sensitivitet til kvinners rettstilstand i situasjoner der kvinner har blitt utsatt for vold.

Til slutt vil jeg knytte noen rettspolitiske betraktninger til hvordan håndhevingsorganene håndterer prostituertes rettslige utfordringer. Kvinnerettslig metode er ofte rettspolitisk. Dette er et grep jeg bruker for å kritisere gjeldende rett og belyse prostituertes rettsstilling.

3 Kvinnerettslige hensyn

Tove Stang Dahl innleder boka *Kvinnerett 1* med at den personlige egenskapen det er å være kvinne sjelden «tillegges rettslig betydning etter norsk lov.»³⁶ Dette har sammenheng med at lovgivningen som utgangspunkt skal være kjønnsnøytral slik at verken kvinner eller menn skal favoriseres. Det er imidlertid ikke nødvendigvis slik at en formelt nøytral lovgivning ikke rammer skjevt. Dahl er derfor opptatt av lovgivers plikt til å være bevisst på hvordan loven i praksis vil treffe borgerne.

En lovgivning som ikke skal ramme ulikt fordrer at man er bevisst på at kvinner og menn fortsatt ikke har de samme mulighetene i dagens samfunn. Dahl omtaler det som «det kompliserte samspill mellom loven og livet».³⁷ Samfunnets strukturer vil påvirke hvordan loven slår ut. For at kvinners stilling i praksis skal bli lik som menns stilling, vil det derfor være nødvendig legge vekt på ulike kvinnerettslige hensyn i rettsanvendelsen. Dette er for å styrke det kvinnerettslige perspektivet, ettersom det ikke nødvendigvis synes i lovgivningen.

Dahl påpekte i 1985 at retten bygget på en «mannlig norm» som innebar at det er «menns oppfatninger, behov og konflikter som ligger nedfelt i retten.»³⁸ Denne normen omfattet også en standard for hvordan kvinner var og burde være. Dahls tekster nærmer seg 40 år gamle, men på mange områder – slik som for temaet i denne avhandlingen – treffer det hun sier fortsatt. Ikhdahl

³⁶ Dahl (1985a) s. 15.

³⁷ Dahl (1985a) s. 16.

³⁸ Ibid.

stiller spørsmålet som hvilket «livsløp» retten forholder seg til – det kvinnelige eller det mannlige.³⁹

Prostituerte er en gruppe som særlig aktualiserer dette kjønnsperspektivet om at kvinnen blir definert gjennom mannens blikk. Prostituerte anses av mange som umoralske «fristerinner som forfører» og som kvinner som er uforenlige med samfunnets verdier.⁴⁰ Jeg mener at dette reflekteres gjennom at lovverket ikke er tilrettelagt for prostituertes livsvilkår.

Dahl har identifisert kvinnerettslige hensyn som kan brukes i rettsanvendelsen.⁴¹ Hun fremholder at disse kvinnerettslige hensynene kan utgjøre reelle hensyn og kan anvendes som selvstendig tolkningsfaktor i rettslige vurderinger. Hensynene har sitt utspring i kvinners erfaringer og interesser og er ment å brukes slik at retten reflekterer disse verdiene.⁴² Hensynene skal også være universelle for kvinner uavhengig av klasse og rase.⁴³ Hensynene springer derfor ut fra et nedenfra og opp-perspektiv.

De overordnede hensynene er rettferdighet og frihet.⁴⁴ Disse er universelle grunnprinsipper som det er vanskelig å definere innholdet av. Dahl konkretiserer dem likevel og putter dem inn i en kvinnerettslig kontekst.

Rettferdighet innebærer at goder i samfunnet blir jevnt fordelt. I kvinneretten har dette hensynet vært særlig aktuelt i forbindelse med økonomiske goder. Målet med rettferdig fordeling er likhet mellom alle ulike grupper i samfunnet.

En rettferdig fordeling av goder er et middel til å nærme seg målet om frihet.⁴⁵ For at mennesket skal bli fritt må verdier som verdighet og integritet være sikret. Dette begrunner Dahl med at disse er grunnleggende komponenter for å bygge menneskets selvfølelse og selvrespekt.

Verdighetshensynet omhandler «behovet for anerkjennelse av ens personlige og/eller gruppebestemte egenskaper, av kjennetegn og særlige aktiviteter.»⁴⁶ Integritetshensynet er knyttet til «retten til å ha visse verdier i fred, både fysisk og psykisk.»⁴⁷ Verdighetshensynet handler om

³⁹ Ikdahl (2019) s. 663.

⁴⁰ Pro Sentret (2012) s. 53.

⁴¹ Dahl (1985a) s. 25.

⁴² Dahl (1985d) s. 88.

⁴³ Hellum (2012) s. 135.

⁴⁴ Dahl (1985d) s. 81.

⁴⁵ Dahl (1985d) s. 94.

⁴⁶ Dahl (1985d) s. 95.

⁴⁷ Dahl (1985d) s. 98.

å bli anerkjent av samfunnet, mens integritetshensynet handler om retten til å være i fred fra samfunnets inngrep. Dersom man som kvinne opplever at retten ikke tar hensynet til ens verdighet og integritet på alvor, vil det være vanskelig å føle seg tilstrekkelig likeverdig mannen.

Dahl oppstiller også hensynene til kvinners selvbestemmelse og selvrealisering under målet om frihet.⁴⁸ Retten til selvbestemmelse omfatter kvinners rett til å ta egne valg og styre eget liv. Dahl understreker imidlertid at de reelle mulighetene for en slik autonomi fordrer at det tilrettelegges gjennom «større materiell rettferdighet og rettssikkerhet.»⁴⁹ Retten til selvrealisering innebærer friheten til å aktualisere ens egne ønsker og behov i livet. Selv om Dahl påpeker at full selvrealisering er en utopi, understreker hun at samfunnet må strekke seg etter «å tilrettelegge [for] en mest mulig jevn fordeling og bredde av individuelle og gruppebestemte valgmuligheter.»⁵⁰

I avhandlingen vil jeg særlig se på hensynet til likhet, verdighet og integritet. Det er fordi disse hensynene aktualiserer viktige spørsmål knyttet til prostitusjon. Ved å vektlegge hensynet til likhet, vil håndhevingsorganene argumentere for at prostituerte skal behandles likt som andre mennesker. Verdighetshensynet tilsier at håndhevingsorganene er sensitive til prostituertes livsvilkår, egenskaper og behov. Vektlegging av prostituertes integritet vitner om at håndhevingsorganene anerkjenner prostituertes vern mot urettmessige inngrep.

Dahl peker på at et større fokus på kvinnerettslige hensyn og grunnverdier vil «kunne påvirke de verdipremisser som er med å danne hovedgrunlaget for både rettsteoretikerens og rettsanvenderens harmonisering av rettskildene.»⁵¹ Det vil si at selve grunlaget for rettsanvenderens tolkning av rettskildene kan endres når kvinnerettslige hensyn får spille en rolle.

Retten er en institusjon som ofte endrer seg i saktere tempo enn samfunnet. Retten vil derfor som regel henge etter samfunnsutviklingen. Dermed kan retten som en følge av det bidra til å opprettholde gamle og utdaterte strukturer.⁵² Bruken av kvinnerettslige hensyn som tolkningsfaktor vil kunne gi kunne gi rettsvitenskapen «en mer realistisk forankring i samfunnsforholdene.»⁵³

⁴⁸ Dahl (1985d) s. 102.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Dahl (1985d) s. 103.

⁵¹ Dahl (1985b) s. 29 med videre henvisninger.

⁵² Dahl (1985a) s. 17.

⁵³ Dahl (1985c) s. 77.

4 Internasjonale menneskerettigheter

Det finnes få internasjonale konvensjoner som direkte omhandler prostituerte rettigheter. Prostituerte vil etter en alminnelig ordlydsfortolkning omfattes av de fleste konvensjoners rettigheter, men de færreste konvensjonstekster lister eksplisitt prostituerte opp som vernet gruppe.

4.1 FNs Kvinnekonvensjon (KDK)

Konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (KDK) er den viktigste konvensjonen om kvinners rettsstilling. Ifølge konvensjonen plikter partene å sørge for at lovverket i landet ikke diskriminerer kvinner og at kvinners rettigheter styrkes. Kvinnekonvensjonen har en særlig rettskildemessig status i norsk rett ved at den er inkorporert gjennom menneskerettsloven og ved motstrid skal gå foran norsk lov.⁵⁴ Til tross for dette brukes den sjelden som rettsgrunnlag av domstolen.⁵⁵ Dette vil jeg problematisere senere i kapittel 7.

Kvinnekonvensjonen artikkel 6 er en av få konvensjonsbestemmelser som er en direkte rettighetsbestemmelse for prostituerte. Det følger av artikkelen at staten plikter å «take all appropriate measures, including legislation; to suppress all forms of traffic in women and exploitation of prostitution of women.» Bestemmelsen er vid og legger ingen direkte føringer på hvilke tiltak statene må iverksette. Bestemmelsen legger heller ikke føringer på hvordan statene velger å lovregulere prostitusjon.

FNs Kvinnekomité (CEDAW) har imidlertid utformet flere generelle anbefalinger som kaster lys over konvensjonens artikler. Ettersom artiklene er svært generelt utformet, bidrar de generelle anbefalingene til å fastlegge innholdet i artiklene nærmere. Selv om de ikke er bindende for Norge på samme måte som konvensjonsteksten, fungerer de som utfyllende tolkningsfaktorer.⁵⁶

Komiteen uttalte i 2020 at de vil forsterke vernet prostituerte kvinner har gjennom artikkel 6 i konvensjonen. De understreker at partene må iverksette alle nødvendige tiltak for å tilintetgjøre utnyttelse av prostituerte kvinner og at de må sørge for at dette faktisk skjer i praksis.⁵⁷

⁵⁴ Menneskerettsloven § 3 jf. § 2 nr. 5.

⁵⁵ Hagland (2018b) s. 81.

⁵⁶ Hagland (2018b) s. 103.

⁵⁷ CEDAW (2020a) avsnitt 4.

I flere av de generelle anbefalingene peker Kvinnekomiteen på at prostituerte er en sårbar gruppe i samfunnet som har behov for særlig vern.⁵⁸ Som marginalisert gruppe er prostituerte også i større grad enn andre kvinner utsatt for vold.⁵⁹ Kvinnekomiteen har understreket at partene plikter å iverksette tiltak for å stoppe all utnytting av prostituerte kvinner og sørge for at prostituerte vernes mot vold på lik linje med andre kvinner.⁶⁰

4.2 Istanbul-konvensjonen

Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbul-konvensjonen) ble ratifisert av Norge i 2017. Konvensjonen fastlegger plikter for staten til å arbeide målrettet med forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner.

Staten plikter allerede å forebygge vold mot kvinner og vold i nære relasjoner etter Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK).⁶¹ Istanbul-konvensjonen konkretiserer denne plikten og etablerer et rammeverk for gjennomføringen av plikten.⁶² Konvensjonen bygger på Kvinnekonvensjonen og langvarig praksis knyttet til vold mot kvinner og vold i nære relasjoner fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD).

Vold mot kvinner er definert i Istanbul-konvensjonen artikkel 3 som et brudd på kvinners menneskerettigheter og omfatter «all acts of gender-based violence that result in, or are likely to result in, physical, sexual, psychological or economic harm or suffering to women ...».⁶³ Definisjonen er vid og rammer også trusler om slike handlinger, tvang og frihetsberøvelse. Kjønnsbasert vold defineres videre i artikkel 3 som vold som er «directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately».⁶⁴ Konvensjonsteksten fremhever alvorret i kjønnsbasert vold og understreker at det i hovedsak er kvinner som rammes av dette. Staten plikter derfor å beskytte kvinner mot vold.

Staten er forpliktet etter Istanbul-konvensjonen artikkel 4 til å iverksette nødvendige lovgivningstiltak for å hindre vold og diskriminering av kvinner.⁶⁵ Konvensjonen lister opp en rekke diskrimineringsgrunnlag. Det fremheves at beskyttelsen mot vold skal skje uavhengig av «sex,

⁵⁸ Se for eksempel CEDAW (1992) avsnitt 15, CEDAW (2017a) avsnitt 12 og CEDAW (2020a) avsnitt 42.

⁵⁹ Se CEDAW (1992) avsnitt 15 og CEDAW (2017a) avsnitt 12.

⁶⁰ CEDAW (1992) avsnitt 13-16.

⁶¹ Se særlig EMK artikkel 2, 3 og 8.

⁶² Se for eksempel Istanbul-konvensjonen artikkel 1 nr. 1 bokstav c.

⁶³ Istanbul-konvensjonen artikkel 3 bokstav a.

⁶⁴ Istanbul-konvensjonen artikkel 3 bokstav d.

⁶⁵ Istanbul-konvensjonen artikkel 4 nr. 1 og 2. Se også Istanbul-konvensjonen artikkel 18 nr. 1.

gender, race, colour, language, ... national or social origin, ... property, birth, sexual orientation, gender identity, age, ... migrant or refugee status, or other status».⁶⁶

Det understrekes dermed at *alle* kvinner har rett på å bli sikret mot vold. Fremhevelsen av diskrimineringsgrunnlagene viser også at sårbare grupper har krav på en særlig beskyttelse. Sekkebetegnelsen «or other status» vitner om at listen med diskrimineringsgrunnlag ikke er uttømmende og at andre utsatte grupper nyter det samme særlige vernet. Den særlige beskyttelsen av sårbare grupper følger også av artikkel 12 og artikkel 46.⁶⁷

Det følger videre at staten plikter å gjennomføre en helhetlig politikk som forebygger og motvirker vold mot kvinner.⁶⁸ Staten plikter også å sørge for at alle relevante aktører bidrar til dette, fra offentlige etater, til lovgivende forsamlinger, styresmakter, håndhevingsorganer, institusjoner og organisasjoner.⁶⁹ Alle offentlige organer i Norge plikter dermed å ivareta kvinners rettigheter.

4.3 Hvilke plikter oppstiller menneskerettighetene?

Istanbul-konvensjonen nevner ikke eksplisitt prostituerte som en gruppe som har behov for et særlig vern mot vold. Dette gjør imidlertid FNs Kvinnekomité i flere av sine generelle anbefalinger til statene.

Om man leser Kvinnekomiteens generelle anbefalinger i sammenheng med Istanbul-konvensjonen, har staten dermed en *særlig* plikt til å verne prostituerte kvinner mot vold. Det vil si at statene har en plikt til å ta spesielt hensyn til en kvinnes virksomhet som prostituert dersom hun blir utsatt for vold.

Summen av dette er at staten har en plikt til å utvise sensitivitet i situasjoner der kvinner har blitt utsatt for vold. Dette gjelder også prostituerte. Dette faktumet er et tolkningsmoment jeg skal ta med meg inn i de videre analysene.

⁶⁶ Istanbul-konvensjonen artikkel 4 nr. 3.

⁶⁷ Istanbul-konvensjonen artikkel 12 nr. 3 og artikkel 46 bokstav c.

⁶⁸ Istanbul-konvensjonen artikkel 7 nr. 1.

⁶⁹ Istanbul-konvensjonen artikkel 7 nr. 3.

5 Håndheving av prostitusjon i skatteretten

5.1 Innledning

Hvor mye skatt man betaler avgjør hvor mye man får i pensjon og hvor mye trygd man har rett på. Skatt fungerer med andre ord som en indikator på hva man har tjent gjennom livet. Dette gjør at beskatningen får store ringvirkninger til andre felt og fungerer som en forutsetning for andre rettigheter.

Skattlegging av inntekt er en av grunnsteinene i vår sosialdemokratiske velferdsstat. Beskatningens «fiskale formål» er å «skaffe rom i økonomien for offentlig aktivitet.»⁷⁰ Man finansierer med andre ord et handlingsrom for staten til forbruk og investeringer. Skattlegging har imidlertid også som formål å utjevne sosial og økonomisk ulikhet. Gjennom progressiv beskatning bidrar man til å omfordele verdier mellom individene i samfunnet ved at de som tjener mer betaler mer i skatt og de som tjener mindre betaler mindre i skatt.⁷¹

Skattlegging henger tett sammen med retten til sosial trygghet. Denne retten er også et middel som bidrar til å utjevne forskjellene i samfunnet.⁷² Retten innebærer at man blir beskyttet dersom man ikke kan arbeide på grunn av sykdom, uførhet, ledighet, alder eller liknende. I forarbeidene til grunnlovsendringen i 2014 av § 110 understrekes det at «[h]ensynet til menneskelig verdighet og prinsippet om ikke-diskriminering» må legges vekt på. Dette gjelder særlig for sårbare grupper i samfunnet «som tradisjonelt møter vanskeligheter ved utøvelsen av retten til sosial trygghet.»⁷³

Det følger av skatteloven § 5-1 (1) at «[s]om skattepliktig inntekt anses enhver fordel vunnet ved arbeid, kapital eller virksomhet samt pensjon, føderåd og livrente.»⁷⁴ I norsk skatterett er det antatt at prostitusjonsinntekter er skattepliktige på lik linje med andre inntekter. Begrepet «fordel» omfatter som regel inntekt i form av penger, men naturalinntekter, eller såkalte frynsegoder, faller også innenfor betydningen.⁷⁵ Prostituertes inntekt består som regel av penger, men kan også være gjenstander, alkohol eller liknende.⁷⁶ Inntekten kan dermed være rent økonomisk eller bære preg av å være en naturalinntekt.

⁷⁰ Zimmer (2021) s. 28.

⁷¹ Zimmer (2021) s. 31.

⁷² Dok. nr. 16 (2011-2012) s. 234.

⁷³ Dok. nr. 16 (2011-2012) s. 237.

⁷⁴ Skatteloven § 5-1 (1).

⁷⁵ Zimmer (2021) s. 156.

⁷⁶ Se Ot.prp. nr. 48 (2007-2008) s. 11.

Det er uklart om prostitusjon regnes som «arbeid» eller «virksomhet» etter skatteloven § 5-1 (1). Dette er ikke tatt uttrykkelig stilling til av noen instans. Håndhevingsorganer subsumerer imidlertid som regel prostitusjon under «virksomhet».⁷⁷ Zimmer definerer «virksomhet» som «*aktivitet med økonomisk karakter*» (forfatters uthevning).⁷⁸ Å selge seksuelle tjenester er en aktivitet mellom to eller flere aktører med et økonomisk element og passer dermed inn under virksomhetsbegrepet.

Skatteloven har ingen andre bestemmelser som unntar prostituerte den generelle skatteplikten. At prostitusjonsinntekter er skattepliktige, er også lagt til grunn i litteraturen.⁷⁹ Prostituerte skal dermed i utgangspunktet skatte av inntektene sine på samme måte som alle andre. Dette skjer likevel sjelden. Grunnen til dette er at skattemyndighetene har etablert en praksis med å ikke skatlegge prostitusjonsinntekter. Denne praksisen har blitt gjenstand for kritikk fra flere hold, men har likevel blitt opprettholdt.

Flere nasjonale håndhevingsorganer setter dessuten spørsmålstegn ved om prostitusjonsinntekter i det hele tatt *er* skattepliktige på grunn av «tjenestens spesielle karakter».⁸⁰ Dette viser at selve virksomheten prostitusjon kan utfordre en etablert lovmessig plikt. Jeg mener dette tydeliggjør hvordan et tilsynelatende nøytralt og objektivt lovverk blir satt på prøve av et såpass betent tema som prostitusjon. Prostitueres skatteplikt er lite behandlet i rettslige kilder og det kan derfor være utfordrende for håndhever å navigere mellom juss og moral.

Som et resultat av denne usikkerheten, er det mange prostituerte som ikke kjenner til at prostitusjonsinntekter regnes som skattepliktige av skattemyndighetene. Det finnes ingen veiledning spesifikt til prostituerte om hvordan de kan skatte av inntektene sine.

Dette skaper flere utfordringer. Prostituerte blir for det første avskåret fra flere sosiale goder som følger av hvor mye man skatter. For det andre er det som regel kun de som av ulike grunner oppgir at de er prostituerte til politiet, som blir kontrollert av skattemyndighetene og ilagt tilleggsskatt og avgifter. Dette gjør at det ofte er de som anmelder vold og overgrep som til slutt må betale skatt og avgifter.⁸¹ Usikkerhet knyttet til skatteplikt har dessuten som avledet konsekvens at flere banker terminerer kundeforhold med prostituerte av frykt for at inntektene den prostituerte har i banken ikke er skattet av.⁸² Dette knytter seg til bankens plikt om å rapportere om hvitvasking.

⁷⁷ Se TOSLO-2012-196791.

⁷⁸ Zimmer (2021) s. 162.

⁷⁹ Se Zimmer (2021) s. 163.

⁸⁰ Se TOSLO-2012-196791 og Skatteklagenemnda (18. september 2019).

⁸¹ Se mindretallet i Skatteklagenemnda (19. juni 2021).

⁸² Se Finansklagenemnda (15. mars 2022).

5.2 Kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i håndhevingsorganenes vurderinger

5.2.1 Oslo tingretts dom av 19. juni 2013 – TOSLO-2012-196791

Oslo tingretts dom av 19. juni 2013, TOSLO-2012-196791, er den eneste dommen som konkret tar stilling til prostituertes skatteplikt.⁸³

Saksøker i saken var en kvinne som mellom 2006 og 2009 drev eskortevirksomhet i form av massasje, striptease, salg av seksuelle tjenester og liknende. Kvinnen drev virksomheten fra en leilighet på Frogner og fra et hotell i Bergen. I en straffesak med etterfølgende skattesak mot et firma der kvinnens ektefelle var eier, ble skattemyndighetene gjort kjent med eskortevirksomheten. Straffesaken avdekket store kontantbeløp og bankinnskudd som tilhørte kvinnen.

Kvinnen leverte selvangivelser for årene hun drev eskortevirksomhet, men opplyste ikke om næringsinntekter i noen av selvangivelsene og hadde følgelig ikke skattet av prostitusjonsinntektene sine. I etterkant av straffesaken vedtok skattekontoret å endre ligningen hennes, illegge merverdiavgift på inntektene fra eskortetjenesten og pålegge henne tilleggsatt og tilleggsavgift.

Kvinnen klaget på vedtaket og saken endte til slutt i tingretten. Kvinnen anførte at prostitusjonsinntekter ikke er skattepliktige. Hun fremholdt for det første at skattlegging av prostitusjonsinntekter gjør at staten tjener på prostitusjon og dermed i praksis opptrer som hallik. For det andre mente hun at skatteplikten vil gjøre det vanskeligere for prostituerte å komme seg ut av prostitusjon. Hun kritiserte også informasjonen fra myndighetene for å være villedende. I henhold til skattemyndighetenes korrespondanse med PION pliktet ikke prostituerte å registrere prostitusjonsvirksomhet.⁸⁴

Staten ved Skatt øst anførte på sin side at prostitusjonsinntekter er skattepliktige etter en ordlydsfortolkning av skatteloven § 5-1. Unntak fra hovedregelen i § 5-1 krever hjemmel i lov, og det finnes ingen lovregler som unntar prostitusjonsinntekter skatteplikt. Staten anførte også at

⁸³ Det foreligger andre dommer som i større eller mindre grad nevner prostituertes skatteplikt. I flere dommer som omhandler erstatning for tapt arbeidsinntekt går det ut ifra at prostitusjonsinntekter skal skattes av. Dette brukes ofte som et argument for at prostituerte har rett på slik erstatning, se LB-2005-138054, LB-2006-164336 og LB-2008-30790. Førstvoterende i HR-2017-2352 (*Prostitusjonsinntekter*) stadfester også at prostitusjonsinntekter er skattepliktige i avsnitt 52. Han peker imidlertid på at inntektene sjelden beskattes og vektlegger dermed ikke skatteplikten i de prostituertes favør i forbindelse med erstatningsspørsmålet. Ingen av de nevnte dommene i denne fotnoten tar direkte stilling til prostituertes skatteplikt og kan dermed ikke brukes som prejudikat for det.

⁸⁴ PION er de prostituertes interesseorganisasjon.

skattemyndighetenes holdning til at prostitusjonsinntekter er skattepliktige har vært kjent i lengre tid.

Tingrettsdommens første del omhandlet spørsmålet om prostitusjonsinntekter generelt er skattepliktige. Tingretten sa seg innledningsvis enig med staten i at ordlyden i skatteloven § 5-1 (1) tilsier at prostitusjonsinntekter er skattepliktige på lik linje med annen inntekt.⁸⁵ Retten la vekt på at prostitusjonsinntekter ikke er uttrykkelig unntatt skatteplikt i loven og at prostitusjon omfattes av begrepet «virksomhet» i § 5-1 (1).

Retten vurderte likevel om loven skulle tolkes innskrenkende ut fra «tjenestens spesielle karakter.»⁸⁶ Det fremgår ikke fra dommens premisser om dette bunner i hensynet til at prostituerte skal slippe å betale skatt eller i hensynet til at staten ikke skal tjene på prostitusjon.

Retten viste til den strafferettslige reguleringen av kjøp av seksuelle tjenester og hallikvirksomhet og pekte på at dette er «utvetydige uttrykk» for at prostitusjon er en «samfunnsmessig uønsket virksomhet».⁸⁷ Etter en gjennomgang av praksis for skatting av inntekter fra virksomhet som i seg selv ikke er straffbar, konkluderte tingretten med at «skattereglens formål ikke er å forhindre uønsket virksomhet, men å gi det offentlige inntekter til finansiering av fellesskapets goder.»⁸⁸ Dette var også et benektende svar på kvinnens anførsel om at skatting av prostitusjonsinntekter fører til at staten opptrer som hallik.

Retten understreket at prostituerte også nyter godt av fellesskapets goder og at det fordrer at de bidrar med skatt på lik linje med andre. Retten fant i tillegg støtte i litteraturen for at prostitusjonsinntekter er skattepliktige og konkluderte med det.

Jeg anser det som at tingretten tok hensyn til prinsippet om likhet når den konkluderte med at prostitusjonsinntekter er skattepliktige. Hensynet til likhet springer ut av det overordnede kvinneverettslige hensynet om rettferdighet.⁸⁹ Å oppstille et unntak fra hovedregelen i skatteloven § 5-1 (1) krever i utgangspunktet hjemmel i lov, og i det minste særlige grunner. Retten fant ikke at «tjenestens spesielle karakter» tilsa at prostitusjonsinntekter ikke var skattepliktige. Dette er et uttrykk for at tingretten behandler prostituerte likt som andre skattebetalere.

⁸⁵ TOSLO-2012-196791.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Dahl (1985d) s. 86.

Å bli behandlet likt som andre grupper er en viktig anerkjennelse å få, til tross for kvinnens ønske om å bli behandlet ulikt. For prostituerte gjør dette at virksomheten de bedriver likestilles med annen inntektsskapende virksomhet. Dette er ikke en anerkjennelse av prostitusjon som et yrke på lik linje med andre yrker, men det er en stadfestelse av at prostitusjonsvirksomhet er noe som er tilnærmet likt et yrke.

Som retten også påpekte, er innbetaling av skatt et vilkår for å ha krav på sosiale goder. Man kan anse det som at retten tar hensyn til prostituertes verdighet når den anerkjenner deres rett på sosiale goder som alle andre. Hensynet til verdighet handler om at en gruppe blir tatt på alvor for sine egenskaper og behov.⁹⁰ Retten tok i dette tilfellet prostitusjon som skattepliktig virksomhet på alvor og prostituerte som trygdemottakere på alvor.

Selv om tingretten behandlet prostituerte likt som andre skattebetalere og trygdemottakere, tok ikke tingretten hensyn til at en nøytral anvendelse av reglene kan ramme forskjellige grupper ulikt.

Tingretten la i dommens første del ikke særlig vekt på at prostituerte er en utsatt gruppe i samfunnet. Retten uttalte at det «at mange prostituerte er i en svært vanskelig livssituasjon, er det andre myndigheters oppgave å ta seg av.»⁹¹ Prostituertes egenskaper som sårbar gruppe ble dermed ikke tatt hensyn til som et moment i vurderingen av om prostitusjonsinntekter er skattepliktige. Tingretten viste heller ikke noen internasjonale menneskerettigheter som verner prostituerte fordi de er i en utsatt situasjon. Dette er et uttrykk for at prostituertes verdighet, gruppens egenskaper, kjennetegn og aktiviteter, ikke ble vektlagt. Senere i dommen kom imidlertid dette momentet inn med større vekt.

Etter å ha avgjort at prostitusjonsinntekter er skattepliktige, vurderte tingretten i dommens andre del om staten kunne ilegge kvinnen tilleggsavgift og tilleggsavgift. Tilleggsavgift og tilleggsavgift anses som straff etter EMK, og det stilles høyere krav for å ilegge dette enn å ilegge «vanlig» skatt. Retten konstaterte at grunnvilkåret for tilleggsavgift og -avgift forelå og at spørsmålet var om «skattyters unnlattelse må anses unnskyldelig.»⁹²

Retten gjennomgikk myndighetenes holdning til beskatning av prostitusjonsinntekter. Her tydeliggjorde retten den uklarheten myndighetene har skapt gjennom gjentatte uttalelser om at

⁹⁰ Dahl (1985d) s. 95.

⁹¹ TOSLO-2012-196791.

⁹² Ibid.

skattlegging av prostitusjonsinntekter ikke er en prioritet. Retten pekte på at for prostituerte må etterlevelsen av «den rettslige skatteplikten fremstå som nærmest valgfri.»⁹³

Retten understreket at selv om kvinnen hadde en plikt til å sette seg inn i reglene, var rettstilstanden for skatteplikten så uklar at dersom kvinnen hadde forhørt seg med skattemyndighetene, ville hun mest sannsynlig fått beskjed om at skattlegging av prostitusjonsinntekter ikke var en prioritet. Tingretten konkluderte derfor med at kvinnens unnlåtelse var unnskyldelig.

Dette kan ses på som at tingretten tok hensyn til kvinnens integritet. Hensynet til integritet handler om at individet har rett til å bli vernet mot inngrep. I denne saken la retten vekt på at rettstilstanden for skattlegging av prostitusjonsinntekter er uklar, men at dét ikke skal gå ut over prostituerte. Når myndighetene ikke følger en klar linje i håndhevingen sin, kan de heller ikke straffe borgerne gjennom tilleggsskatt. Retten anerkjente dermed at rettstilstanden fremsto uklar for prostituerte og vernet dem mot inngrep.

Retten viste også til at danske myndigheter har utarbeidet en veileder til prostituerte om hvordan de skal forholde seg til skattemyndighetene og at danske skattemyndigheter kontrollerer beskatning av prostitusjonsinntekter. Her viste retten at den ser at prostituerte er en gruppe som hadde hatt behov for en liknende veileder i Norge. Dette er igjen vektlegging av prostituertes verdighet og anerkjennelse av deres særlige egenskaper og behov.

Selv om tingretten konkluderte med at staten ikke kunne ilegge kvinnen tilleggsskatt, knyttet den likevel noen bemerkninger til skattemyndighetenes behandling av saken mot kvinnen.

Retten mente for det første at å ilegge den prostituerte kvinnen tilleggsskatt kunne utgjøre et brudd på prinsippet om likebehandling. Dette var fordi det ikke forelå forvaltningspraksis der tilleggsskatt ble ilagt prostituerte, samtidig som det forelå ett vedtak om skattlegging av prostitusjonsinntekter der tilleggsskatt ikke ble ilagt. Retten mente dette kunne «tyde på at ileggelse av den omstridte tilleggsskatten representerer et brudd med en sparsom, men likevel entydig forvaltningspraksis.»⁹⁴ Her pekte tingretten på at skattemyndighetene må følge sin egen linje og at alle prostituerte må behandles skatterettslig likt. Vi ser igjen at retten vektla hensynet til likhet.

For det andre kritiserte tingretten skatteklagenemndas konkrete begrunnelse for å ta opp endringssak for kvinnens virksomhet. Retten pekte på at skattemyndighetene åpnet sak mot kvinnen, ikke fordi inntektene hennes hadde «uklar opprinnelse» som vanligvis er vilkåret, men

⁹³ TOSLO-2012-196791.

⁹⁴ Ibid.

fordi «virksomheten var mer ‘profesjonelt drevet’, at den dels hadde et annet innhold enn tradisjonelle prostitusjonstjenester og at den genererte inntekter utover det som går med til nødvendig livsopphold.»⁹⁵

Tingretten pekte på at dette er en begrunnelse som avviker fra tidligere håndhevingspraksis. Når skattemyndighetene ikke er transparente om hva som skal til før en skattesak åpnes, vil det svekke prostituertes forutberegnelighet. Retten vektla her hensynet til at prostituerte skal behandles likt som andre ved at den kritiserer skattemyndighetene for en endring av praksis. Dette viser at retten anerkjenner at håndhevingsmyndigheter ikke alltid behandler prostituerte likt som andre grupper.

Tingretten avgjorde i TOSLO-2012-196791 at prostitusjonsinntekter er skattepliktige. Kvinnen måtte dermed betale den utestående skatten sin. Hun slapp imidlertid å betale den ytterligere tilleggsskatten og tilleggsavgiften, da retten anså at myndighetenes uklare praksis gjorde at kvinnen unnskyldelig hadde misforstått regelverket. I etterkant av denne dommen anså man at rettstilstanden var avklart når det gjaldt at prostitusjonsinntekter er skattepliktige.

5.2.2 Skatteklagenemndas vedtak av 18. september 2019 – SKNS1-2019-106

I 2019 kom Skatteklagenemnda til et annet resultat enn Oslo tingrett gjorde i 2013.⁹⁶ Saken omhandlet en kvinne som hadde enkeltpersonforetak som renholder. Kvinnen var ikke norsk statsborger, men innvandret til Norge i 2012.

Skattekontoret kontrollerte virksomheten hennes i 2013 og 2014. De oppdaget innskudd og innbetalinger som ikke var skattet av. Skattekontoret vedtok dermed i 2016 å endre kvinnens likning og ilegge henne tilleggsskatt, tilleggsavgift og merverdiavgift for inntektene hun ikke hadde skattet av.

Kvinnen anførte imidlertid at dette var inntekter fra eskorteservice og ikke inntekter fra rengjøringsvirksomheten. Hun forklarte at hun var en ærlig person som ønsket å gjøre ting riktig i Norge. Hun var imidlertid nødt til å drive med eskorteservicen til hun lærte seg norsk og fikk fullført utdannelsen hun holdt på med. Dette var for å tjene nok til husleie og andre utgifter. Det er klart gjennom kvinnens forklaring at hun var i en sårbar situasjon.

⁹⁵ TOSLO-2012-196791.

⁹⁶ Skatteklagenemnda (18. september 2019).

Kvinnen anførte videre at rettspraksis knyttet til prostituertes skatteplikt har vært sprikende og at det derfor er usikkert om prostitusjonsinntekter er skattepliktige. Hun pekte også på at skattemyndighetenes signaler i media ikke har endret denne usikkerheten.

Skattekontoret anførte at unntak fra hovedregelen om skatteplikt i skatteloven § 5-1 (1) krever hjemmel i lov, og at slike unntak ikke finnes i skatteloven. Skattekontoret viste til at dommen fra Oslo tingrett, TOSLO-2012-196791, og juridisk teori også stadfester at prostitusjonsinntekter er skattepliktige.

Skatteklagenemnda fulgte Oslo tingretts argumentasjon og landet på at prostitusjonsinntekter etter en objektiv ordlydsfortolkning av skatteloven § 5-1 (1) i utgangspunktet er skattepliktige.

Nemnda kom til tross for dette under «betydelig tvil» frem til at prostitusjonsinntekter likevel ikke skulle beskattes.⁹⁷ De tolket dermed skatteloven § 5-1 (1) innskrenkende ut fra «tjenestens spesielle karakter.»⁹⁸ Dette begrunnet de med at det forelå en «lang og relativt fast praksis hvor verken skatte- eller avgiftsplikt håndheves.»⁹⁹ Nemnda uttalte at det var en lovgiveroppgave å endre regelverket slik at det gikk klart frem om prostitusjonsinntekter er skattepliktige. Nemnda innrømte at å tillegge en slik «ikke-praksis» fra skattemyndighetene vekt, bare kan skje unntaksvis, men at skatting av prostitusjonsinntekter er et tilfelle der «særlige hensyn» gjør seg gjeldende.¹⁰⁰

De «særlige hensyn» nemnda la vekt på var for det første at de fryktet at skatteplikt over prostitusjonsinntekter kunne føre til at vold og overgrep ikke anmeldes. Momentet utdypes ikke, men det fremstår klart at nemnda anså det som sannsynlig at prostituerte ikke vil anmelde vold og overgrep til politiet av frykt for at politiet skal melde dem til skattemyndighetene for ubetalt skatt av prostitusjonsinntekter.

Her tok nemnda hensyn til prostituertes verdighet. Nemnda anerkjente at prostituerte er en gruppe som i mye større grad enn andre blir utsatt for vold og overgrep. Prostituerte lever ofte i utsatte miljøer og bedriver virksomheten bak lukkede dører. Det er svært viktig at myndighetene anerkjenner dette og tilrettelegger for at prostituerte kan anmelde overgrep uten å være redd for å bli meldt til skattemyndighetene – spesielt når skattemyndighetene ikke prioriterer å kontrollere prostituerte ellers. Samtidig nevnte ikke nemnda Norges forpliktelser til å verne

⁹⁷ Skatteklagenemnda (18. september 2019).

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

prostituerte mot vold gjennom Kvinnekonvensjonen og Istanbul-konvensjonen. Dette viser at nemnda ikke var tilstrekkelig bevisst på prostituertes rettigheter.

Nemnda la for det andre vekt på at skatteplikten tvinger prostituerte til å måtte fortsette med å selge seksuelle tjenester slik at de kan betale skatt. Nemnda mente at den aktuelle saken illustrerte dette. Dette er også et eksempel på at nemnda tok hensyn til prostituertes verdighet. Nemnda anerkjente at mange prostituerte er i en vanskelig økonomisk situasjon og at mange selger seksuelle tjenester for å kunne komme seg gjennom utdanning eller tjene penger til familie eller liknende. I saken for nemnda arbeidet kvinnen som prostituert for å tjene penger mens hun gikk på norskkurs. Nemnda argumenterte her med målet om at prostituerte skal komme seg ut av prostitusjon i bakhodet.

Momentet kan også ses på som at nemnda anerkjenner prostituertes rett til selvrealisering.¹⁰¹ Selvrealisering innebærer at individet realiserer sitt potensiale. Det kan synes som at nemnda argumenterte for at skattlegging av prostitusjonsinntekter kan stå i veien for at prostituerte får kommet seg ut av prostitusjon. Dette har sammenheng med prostituertes adgang til å realisere sitt eget liv og potensiale og at nemnda ikke ønsket å begrense denne adgangen.

Skatteklagenemndas vedtak fra 2019 utløste stor debatt, ettersom nemnda fastslo at prostitusjonsinntekter *ikke* var skattepliktige.¹⁰² Finansdepartementet så seg i etterkant nødt til å komme med en uttalelse til Skattedirektoratet.¹⁰³ I uttalelsen fastslo de at det hviler en skatteplikt over prostitusjonsinntekter etter skatteloven § 5-1 (1) og at unntak fra denne plikten må ha hjemmel i lov.

Det var derfor knyttet spenning til at Skatteklagenemnda i 2021 igjen skulle ta stilling til spørsmålet om prostitusjonsinntekter er skattepliktige.¹⁰⁴

5.2.3 Skatteklagenemndas vedtak av 17. juni 2021 – SKNS1-2021-62

Saksøker i denne saken var en mann som var registrert med enkeltpersonforetak som renholder.

Som nevnt innledningsvis er de fleste prostituerte kvinner. Det er derfor jeg bruker kvinneverrettslige hensyn til å analysere rettskildene om prostitusjon. Jeg mener likevel det er relevant å gjennomgå denne saken som omhandler en mannlig prostituert. Saken er fortsatt interessant fordi

¹⁰¹ Dahl (1985d) s. 103.

¹⁰² Se for eksempel Dommerud (2019) og Lunde (2020).

¹⁰³ Finansdepartementet (16. november 2020).

¹⁰⁴ Skatteklagenemnda (17. juni 2021).

man må anta at rettens vurdering ville vært den samme om saksøker var en kvinne. Dette er fordi saksøkeren er i en situasjon som berører flest kvinner.

Saksøker opplyste i avhør med politiet i 2018 at han solgte seksuelle tjenester og at han hadde gjort dette siden 2010. De første årene var dette for å tjene ekstra penger til mat og klær. I 2017 og 2018 hadde han problemer knyttet til et kriminelt miljø, og måtte prostituerte seg for å betale ned gjeld.

Skattekontoret utførte kontroll av saksøkers inntekt som følge av opplysningene fra politiavhøret. Under kontrollen fant skattekontoret inntekter som ikke var skattet av og tok arrest i disse. Skattekontoret fattet deretter vedtak om likningsendring og ileggelse av tilleggsskatt og merverdiavgift.

Saksøker klaget på vedtaket. Han anførte både at beløpene i vedtaket var gale og at han ikke kjente til at prostitusjonsinntekter var skattepliktige. Han trodde prostitusjon var en lovlig inntektskilde og syntes det fremsto urettferdig at staten skulle kunne kreve inn store deler av beløpet.

Skattekontoret anførte at prostitusjonsinntekter er skattepliktige slik skatteloven § 5-1 (1) ble tolket i Oslo tingretts dom TOSLO-2012-196791. Skattekontoret fremholdt at saksøker hadde plikt til å informere skattekontoret om at han hadde inntekter fra prostitusjon og forhøre seg om disse inntektene var skattepliktige. Skattekontoret mente også at det er allmenn kjent at prostitusjonsinntekter er skattepliktige.

Skatteklagenemndas fire medlemmer delte seg i et flertall på to medlemmer (inkludert nemndas leder) og et mindretall på de to andre medlemmene.¹⁰⁵ *Flertallet* rettet seg etter Finansdepartementets instruks og konkluderte med at den prostituerte skatteyteren måtte skatte av inntektene sine. *Flertallet* tillot imidlertid ikke skattekontoret å ilegge saksøkeren tilleggsskatt. Dette var fordi de, som de ovennevnte instanser, anså at saksøkeren unnskyldelig hadde misforstått skatteplikten på grunn av myndighetenes praksis med å ikke kreve inn skatt fra prostituerte.

Mindretallet fulgte imidlertid argumentasjonen fra Skatteklagenemndas vedtak i 2019 og fremholdt at det er etablert praksis for å ikke inndrive skatt på prostitusjonsinntekter og at prostitueres skatteplikt dermed ikke er reell. *Mindretallet* la stor vekt på at myndighetene har kommunisert deres standpunkt til innkreving flere ganger og at det fremstår som et bevisst valg å ikke skattlegge prostitusjonsinntekter i praksis.

¹⁰⁵ Skatteklagenemnda (17. juni 2021).

Som for skatteklagenemnda i 2019 var et viktig argument for mindretallet i 2021 at skattlegging av prostitusjonsinntekter kan føre til at prostituerte ikke anmelder vold og overgrep.

Momentet er mer utdypet i dette vedtaket. Mindretallet mente at valget om å ikke skattlegge prostitusjonsinntekter ikke handler om manglende ressurser til å føre kontroll, men at det er et politisk valg. Mindretallet pekte på at dersom prostitusjonsinntekter *skal* skattes av, må praksisen endres konsekvent. Dette er fordi de prostituerte som i realiteten ender opp med å bli kontrollert av skattemyndighetene, er de som oppgir at de er prostituerte i avhør med politiet. Mindretallet uttalte at man ikke kan «plukke ut noen ganske få skattytere og kun skattlegge disse. Man kan da altså havne i den situasjon at det først og fremst er de prostituerte som utsettes for vold og overgrep og som anmelder dette, som skattlegges.»¹⁰⁶

Her ser vi, som i 2019, at mindretallet tok hensyn til prostituertes verdighet. Mindretallet var enda mer uttalt om hvilke prostituerte skatteplikten vil gå ut over – de som blir utsatt for vold og overgrep. Selv om mindretallet ikke henviste til Norges menneskerettslige forpliktelser, anerkjente de at prostituerte ofte er voldsutsatte og tok hensyn til dette. Mindretallet mente også at skattemyndighetene ikke tok tilstrekkelig hensyn til dette. Det kan leses som at mindretallet mente skattemyndighetene ikke vedkjenner seg at et nøytralt regelverk rammer noen grupper hardere enn andre. I dette tilfellet anså mindretallet at voldsutsatte prostituerte vil rammes hardest av alle. Dette oppleves verken rimelig eller rettferdig.¹⁰⁷

5.3 Sammenfattende betraktninger

Selv om prostitusjonsinntekter i utgangspunktet omfattes av ordlyden i skatteloven § 5-1 (1), gjør myndighetens etablerte praksis med å ikke inndrive skatten fortsatt rettstilstanden for prostituertes skatteplikt uklar. Som Skatteklagenemndas flertall i 2019 og mindretall i 2021 påpekte, risikerer man at prostituerte som er utsatt for vold vil unngå å anmelde dette i frykt for at politiet skal melde dem til skattemyndighetene. Man kan derfor stille spørsmål ved om skatteloven § 5-1 (1), slik den er nå, tar nok hensyn til prostituertes sårbarhet og vanskelige livssituasjon. Både tingretten og Skatteklagenemnda etterlyste at lovgiver presiserer prostituertes skatteplikt. Jeg etterlyser at lovgiver presiserer skatteplikten med en sensitivitet til prostituertes sårbarhet og livsvilkår.

¹⁰⁶ Skatteklagenemnda (17. juni 2021).

¹⁰⁷ Dahl (1985d) s. 87.

6 Håndheving av prostitusjon i erstatningsretten

6.1 Innledning

Det følger av skadeserstatningsloven § 3-1 (1) at «[e]rstatning for skade på person skal dekke lidt skade, tap i framtidig erverv og utgifter som personskaden antas å påføre skadelidte i framtiden.»¹⁰⁸ Dersom man for eksempel blir utsatt for vold og ikke kan arbeide i en tid etter voldshendelsen, har man derfor i utgangspunktet rett på erstatning for tapt arbeidsinntekt.

Spørsmålet i dette kapittelet er hvordan regelen anvendes i møte med prostitusjon. Dette handler både om at det er usikkert om prostitusjon omfattes av lovens ordlyd og om at prostitusjonsinntekter ikke nødvendigvis anses som noe erstatningsretten skal verne. Dermed beror svaret på hva retten i den aktuelle saken mener om spørsmålet og hvilke reelle hensyn dommeren vektlegger.

Erstatningsrettens formål er å reparere skader og pålegge ansvar der det hører hjemme.¹⁰⁹ Erstatningsrettens mål om å reparere skader kalles gjenopprettelseshensynet. Gjenopprettelseshensynet søker å kompensere skadelidte for skaden hen er påført gjennom en økonomisk erstatning som tilsvarende tapet. Målet om å pålegge ansvar kalles prevensjonshensynet. Prevensjonshensynet har som mål å virke skadeforebyggende og avskrekkende ved å ansvarliggjøre skadevolder. Begge hensynene har sin rot i rimelighets- og rettferdighetsbetraktninger. Det anses som rettferdig at skadelidende blir kompensert og at skadevolder må betale erstatning. Dette begrunnes også i den allmenne rettsfølelse.¹¹⁰

For at man skal ha rett på erstatning må det foreligge en erstatningsrelevant skade, et tap og et ansvar grunnlag.¹¹¹ Det må i tillegg være en adekvat årsakssammenheng mellom ansvar grunnlaget og tapet.¹¹²

Om en skade er erstatningsrettslig relevant, er en selvstendig vurdering som må avgjøres ut fra reglene om «vernet interesse».¹¹³ Skader på person, såkalte integritetskrenkelser, nyter som regel erstatningsrettslig vern. Det er fordi slike skader ligger helt i kjernen av hva erstatningsretten er til for å beskytte og kompensere for. Personskadene sterke vern synes også gjennom at

¹⁰⁸ Skadeserstatningsloven § 3-1 (1). Skadeserstatningsloven § 3-1 er egentlig en utmålingsregel, men brukes til å utlede vern av den personlige integritet jf. Hagland (2018b) s. 85 med videre henvisninger.

¹⁰⁹ Kjelland (2019) s. 30.

¹¹⁰ Kjelland (2019) s. 31-32.

¹¹¹ Kjelland (2019) s. 14.

¹¹² Kjelland (2019) s. 15.

¹¹³ Ibid.

følgeskader av personskader, som tap av fremtidig arbeidsinntekt, som hovedregel skal erstattes etter skadeserstatningsloven § 3-1.¹¹⁴

Det finnes imidlertid visse personskader som ikke anses som erstatningsrettslig beskyttet etter reglene om vernet interesse. Spørsmålet om vernet interesse oppstår i tilfeller der vilkårene om ansvarsgrunnlag og adekvat årsakssammenheng er oppfylt, men erstatning for tap «vil virke støtende, eller av andre grunner er prinsipielt uønsket».¹¹⁵ At noe kan virke støtende henspiller på hensynet til samfunnets allmenne rettsfølelse. Den allmenne rettsfølelsen omhandler hvordan normer og opinioner i samfunnet sammenfaller med rettsutviklingen. Dersom rettsutviklingen går på tvers av samfunnsnormene, kan samfunnet oppfatte den som støtende.

Tap og skader knyttet til prostitusjon er et klart eksempel på interesse som volder utfordringer i den erstatningsrettslige vurderingen. Gjennomføringen av prostitusjon er avhengig av en ulovlig handling selv om salg av sex er lovlig, fordi kjøp av sex er ulovlig.¹¹⁶ Dermed blir prostitusjon en delvis kriminell aktivitet. I tillegg er virksomheten sterkt uønsket i samfunnet.¹¹⁷

Dette gjør at håndhevsorganene som skal ta stilling til spørsmålet om prostituertes rett til erstatning for tapt arbeidsinntekt må balansere vurderingen mellom juss og moral. Jeg skal i det følgende redegjøre for fire lagmannsrettsdommer og to høyesterettsdommer og analysere domstolens vektlegging av kvinnerettslige hensyn.

Den ene høyesterettsdommen omhandler ikke erstatningsrett, men et tilstøtende tema. Dommen dreier seg om prostituertes rett på tilbakebetaling. Rettsgrunnlaget for kravet kan man finne i de ulovfestede obligasjonsrettslige prinsippene om restitusjon, i avtaleloven, etter analogi fra avtaleloven eller etter læren om *condictio indebiti*.¹¹⁸

Dersom noen uriktig har fratatt en inntekter som en selv har krav på, har man etter formuerettslige prinsipper i utgangspunktet krav på at inntektene blir restituert – at man får dem tilbakebetalt.¹¹⁹ Dette er en svært aktuell utfordring for mange prostituerte. Det er en kjensgjerning at flere prostituerte blir tvunget til å gi inntektene sine til bakmenn eller halliker. Dette er inntekter som er lovlige på den prostituertes hånd, og som de selv har krav på. Inntektene blir dermed urettmessig tatt fra dem.

¹¹⁴ Kjelland (2019) s. 16.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Jf. straffeloven § 316.

¹¹⁷ Se for eksempel Innst. O. nr. 3 (2008-2009) s. 6.

¹¹⁸ Se HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*) avsnitt 80-82.

¹¹⁹ Hagstrøm (2011) s. 700.

6.2 Kvinnerettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i rettens vurderinger

6.2.1 Borgarting lagmannsretts dom av 16. mai 2006 – LB-2005-138054

I LB-2005-138054 tok Borgarting lagmannsrett stilling til spørsmålet om prostituerte har rett på erstatning for tapt arbeidsinntekt.¹²⁰ Tiltalte i saken var kjent skyldig i ett drapsforsøk, to grove voldtekter, to voldtektsforsøk, tre grove ran og ett simpelt tyveri. Ofrene i saken var fem prostituerte kvinner, B, C, D, E og F. B ble utsatt for drapsforsøk ved kvelning. C og D ble utsatt for grove voldtekter mens de ble truet med kniv. B og F ble utsatt for forsøk på voldtekt og vold. C, D og E ble utsatt for grovt ran og vold mens de ble truet med kniv. B ble utsatt for tyveri mens tiltalte forsøkte å ta livet hennes.

Forbrytelsene var med andre ord svært grove. Lagmannsretten bemerket at handlingene fremsto planlagte og at tiltalte utnyttet kvinnenens sårbare posisjon. De fornærmede kvinnene var alle av utenlandsk opprinnelse. Fire av kvinnene krevde erstatning for tap av fremtidig arbeidsinntekt fordi de ikke kunne arbeide i en tid etter voldshendelsene.

Lagmannsretten la til grunn at prostitusjonsinntekter etter gjeldende rett var skattepliktige og at salg av seksuelle tjenester ikke var ulovlig. Det måtte derfor «foreligge et klart rettsgrunnlag for ikke å gi tap av slik inntekt erstatningsrettslig vern.»¹²¹ Retten fant at det ikke forelå et slikt rettsgrunnlag, heller ikke gjennom læren om reproberte rettsforhold eller interesser som strider mot «Ærbarhed» etter NL 5-1-2. De skadelidende prostituerte fikk erstatning for tapt arbeidsinntekt.

Lagmannsretten vurderte at prostituerte i utgangspunktet har rett på erstatning på samme måte som andre skadelidende. Dette er et uttrykk for at lagmannsretten tok hensyn til at prostituerte skal behandles likt som andre mennesker.

Lagmannsretten knyttet imidlertid svært få konkrete kommentarer til utmålingen av erstatningen. Retten innrømmet at bevissituasjonen var vanskelig fordi kravene fra de fornærmede var basert på «antakelser om antall kundebesøk, pris for de seksuelle tjenester og den periode den fornærmede selv opplyser at hun var ute av stand til å yte tjenestene.»¹²² Etersom bevissituasjonen var såpass uklar, fastsatte retten et skjønsmessig beløp.

¹²⁰ LB-2005-138054.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

Tre av de fornærmede kvinnene, C, D og F, fikk utmålt erstatning for tapt arbeidsinntekt tilsvarende kravet de hadde stilt. De fikk alle 10.000 kr. B på den annen side krevde 54.000 kr. Retten fant det sannsynlig at kvinnen ikke hadde mulighet til å betjene kunder i etterkant av at hun ble utsatt for drapsforsøk. Retten fastsatte likevel beløpet skjønnsmessig til 20.000 kr. Det fremgår ikke fra domspremissene hvilken målestokk utmålingen er gjort etter.

Alt i alt anerkjente lagmannsretten de prostituertes erstatningsrettigheter. Samtidig fremstår det ikke som om lagmannsretten tok tilstrekkelig hensyn til prostituerte som gruppe og dermed deres verdighet. Prostitusjon er en virksomhet som skiller seg sterkt fra annen virksomhet. Det finnes ikke standardiserte former for hvordan man registrerer kunder eller når man arbeider. Dermed er det vanskelig å fremlegge beviser på akkurat hvor mye inntekt man vil gå glipp av. Dette kunne retten ha tatt mer hensyn til.

Retten kunne også tatt hensyn til at prostituerte er en voldsutsatt gruppe. De fornærmede kvinnene hadde blitt utsatt for svært grov vold, men dette fremstår ikke som et moment retten gir særlig stor tyngde. Retten viste heller ikke til de menneskerettslige pliktene staten har til å verne prostituerte mot vold. Retten var dermed ikke tilstrekkelig sensitiv til de prostituertes livsvilkår.

6.2.2 Borgarting lagmannsretts dom av 07. mai 2007 – LB-2006-164336

I LB-2006-164336 tok Borgarting lagmannsrett stilling til det samme spørsmålet.¹²³ I denne saken var tiltalte kjent skyldig i forsøk på grovt ran og legemsbeskadigelser under særdeles skjerpene omstendigheter. Offeret i saken var en prostituert kvinne. Overfallet mot kvinnen bestod av grov vold med karakter av mishandling og trusler om drap. Det var svært brutalt og pågikk i 40 minutter før politiet kom.

Overfallet var nøye planlagt da tiltalte var i pengenød og kjente til at mange prostituerte oppbevarte kontanter i hjemmet. Tiltalte ikledde seg også forkledning og kjøpte kontantkort til mobiltelefon i falskt navn. Overfallet var uprovosert, og offeret var valgt ut fordi hun ikke hadde hallik og så spedbygd ut på bilder av henne på en nettside for eskortevirksomhet.

Av tingrettsdommen i denne saken følger det at hendelsen var svært skremmende for den fornærmede kvinnen og at hun «sloss for livet.»¹²⁴ Hun var sterkt forslått og skremt i tiden etter overfallet og startet ikke å arbeide som prostituert igjen før to måneder senere.

¹²³ LB-2006-164336.

¹²⁴ TOSLO-2006-87659. Tingrettsdommen var rettskraftig for skyldspørsmålet i straffesaken.

Kvinnen krevde erstatning for den tapte inntekten hun gikk glipp av i etterkant av overfallet. Hun skattet ikke av inntektene sine. Den fornærmede kvinnen var av utenlandsk opprinnelse og det var usikkert om hun hadde lovlig opphold i Norge da skaden inntraff. Hun hadde en ekte-mann i Hellas og familie i Albania.

Flertallet i lagmannsretten tilkjente kvinnen erstatning for tapt arbeidsinntekt i to uker etter overfallet. Flertallet tok utgangspunkt i at prostitusjonsinntekter er skattepliktige og prostitusjon er lovlig, selv om «virksomheten fra en samfunnsmessig synsvinkel er uønsket.»¹²⁵ Man fant ingen grunn til «at den som på erstatningsbetingende måte gjør noen arbeidsudyktig, fritas fra å dekke skadelidtes tap av den grunn at tapet er knyttet til prostitusjon.»¹²⁶

Dette er igjen et eksempel på at flertallet tok hensyn til at prostituerte skal behandles likt som alle andre mennesker. Likhets hensynet bunner i en tanke om at prostituertes tap ikke har svakere erstatningsrettslig vern enn andre yrkesgruppers tap. Flertallet så på det som urettferdig om skadevolder skulle gå fri av erstatningsansvar, kun fordi skadelidte er prostituert.

Flertallet tok ikke stilling til om kvinnen hadde lovlig opphold i Norge på gjerningstidspunktet, da dette ikke var tilstrekkelig belyst. Flertallet la derfor til grunn at hun hadde lovlig opphold i de to ukene hun fikk tilkjent erstatning for tapt arbeidsinntekt for.

Når det gjaldt utmåling av erstatningen, uttalte flertallet at kvinnen måtte «bære en vesentlig del av risikoen for at tapets størrelse ikke lar seg dokumentere.»¹²⁷ Som nevnt i forbindelse med lagmannsrettsdommen fra 2005, er det kjent at prostitusjonsvirksomhet sjelden registreres. Dette er et kjennetegn ved prostituerte som gruppe, som lagmannsretten kunne ha tatt hensyn til. Her burde lagmannsretten vist en større sensitivitet til prostituertes livsvilkår.

Flertallet festet heller ikke lit til fornærmedes forklaring om at hun ikke bedrev prostitusjon i perioden hun krevde erstatning for tapt arbeidsinntekt for. Det forklares ikke hvorfor flertallet tviler på kvinnens forklaring. Man kan ikke vite begrunnelsen for flertallets resonnement, men det er naturlig å tenke at flertallet fryktet at kvinnen, om hun fikk innvilget erstatning, ville få dobbel inntekt.

Det aktualiserer spørsmålet om prostituerte blir trodd i like stor grad som andre individer. Flertallet kunne av hensynet til likebehandling av prostituerte, lagt kvinnens forklaring til grunn eller bedre begrunnet hvorfor de ikke gjorde det.

¹²⁵ LB-2006-164336.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

Både det at den fornærmede ikke kunne dokumentere tapet tilstrekkelig og det at flertallet tvilte på fornærmedes historie, preget flertallets skjønn i utmålingen av erstatningen. Kvinnen ble tilkjent 25.000 kr. i lagmannsretten, mens hun i tingretten ble tilkjent 55.000 kr. Flertallet begrunner ikke, utover de nevnte momentene, hvorfor kvinnen ble tilkjent 30.000 kr. mindre i lagmannsretten. Den uklare argumentasjonen fører til en usikkerhet rundt hvilke krav som stilles til erstatning for tapte prostitusjonsinntekter.

Flertallet beskrev heller ikke den grove volden kvinnen hadde blitt utsatt for. Det fremstår ikke som at dette ble vektlagt som et moment i fornærmedes favør. Det fremgår klart at den tiltalte overfalt kvinnen nettopp fordi hun var prostituert. Retten burde ha vektlagt at prostituerte er i en særlig voldsutsatt situasjon og utvist en større sensitivitet til dette ved å vise til Norges menneskerettslige forpliktelser.

Mindretallet kom til at kvinnen ikke hadde krav på erstatning for tapt arbeidsinntekt i etterkant av overfallet. Dette var begrunnet i at mindretallet fant det bevist at fornærmede i perioder hadde oppholdt seg i Norge uten at hun hadde oppholds- eller arbeidstillatelse. Dette baserte de på stempler i passet hennes og annonser kvinnen hadde hatt som tydet på at hun hadde oppholdt seg i Norge i mer enn tre måneder sammenhengende. Mindretallet uttalte at «[u]dokumentert tapt inntekt av uønsket virksomhet foretatt av en person som er i landet ulovlig, kan etter mindretallets syn ikke nyte erstatningsrettslig vern.»¹²⁸

Gjennom denne argumentasjonen utviste ikke mindretallet tilstrekkelig sensitivitet til at de aller fleste prostituerte ikke er etnisk norske. Mindretallet kunne ha tatt hensyn til at utlendingsrettslige krav som vilkår for erstatning vil ramme prostituerte hardere enn andre grupper fordi mange prostituerte ikke har oppholds- eller arbeidstillatelse. Mindretallet tok dermed ikke nok hensyn til at det nøytrale regelverket rammer noen grupper i mye større grad enn andre.

6.2.3 Borgarting lagmannsretts dom av 09. mai 2008 – LB-2008-30790

Borgarting lagmannsrett vurderte igjen spørsmålet om prostituertes rett til erstatning for tapt arbeidsinntekt i LB-2008-30790.¹²⁹ Tiltalte var kjent skyldig for to voldtekter. Ofrene i saken var to prostituerte kvinner. Det ene offeret, B, ble utsatt for voldtekt og vold i baksetet på en bil. Det andre offeret, C, ble utsatt for voldtekt og vold ute mens hun ble fysisk truet med kniv og verbalt truet på livet. Overfallet av C varte i rundt 30 minutter.

¹²⁸ LB-2006-164336.

¹²⁹ LB-2008-30790.

Kvinnene opplevde overgrepene som svært skremmende og brutale. Tiltalte benyttet ikke kondom under noen av overgrepene. Den ene fornærmede kvinnen, C, var fra Bulgaria og hadde lovlig opphold i Norge. C ankom Norge tre dager før hun ble overfalt av tiltalte. Kvinnen ble utsatt for en serie av grove overgrep, brutal vold og grove trusler. Hun hadde dødsangst. Den andre fornærmede kvinnen, B, følte seg hjelpeløs og hadde ingen mulighet til å flykte. Tiltalte hadde hele sin vekt over henne og holdt henne i nakken slik at hun følte hun ble kvalt.

Begge de fornærmede krevde erstatning for tapt arbeidsinntekt da de ikke klarte å arbeide i en tid etter overgrepene. Begge kvinnene utviklet frykt og angst for å arbeide som prostituerte.

Flertallet i lagmannsretten tilkjente kvinnene erstatning for tapt arbeidsinntekt. De fulgte argumentasjonen i LB-2005-138054 og LB-2006-164336. Flertallet la blant annet til grunn at prostitusjonsinntekter er skattepliktige.

Som i 2006 og 2007 ser man at flertallet i 2008 vektla hensynet til at prostituerte skal behandles likt som andre skadelidende. Dette bunner i en grunntanke om at det er urettferdig om ulike grupper får ulikt erstatningsrettslig vern.

Mindretallet mente på den annen side at prostitusjon er en interesse som strider mot «Ærbarhed» etter NL 5-1-2 og at en avtale om kjøp av seksuelle tjenester ikke kan «gjennomføres ved domstolens hjelp.»¹³⁰ Man kunne dermed heller ikke bringe en avtale om kjøp av seksuelle tjenester inn for domstolen. Mindretallet uttalte videre at «partenes rettigheter ... [derfor ikke hadde] rettslig vern» og at prostitusjonsinntekter følgelig ikke kunne ha erstatningsrettslig vern.¹³¹

Mindretallet inntok etter mitt syn et radikalt standpunkt. Dersom prostituertes virksomhet avskjærer dem fra å få alle mulige krav tilknyttet virksomheten rettslig prøvd, representerer dette en klar rettssikkerhetsmessig utfordring. Det gjør at prostituerte i praksis ikke kan anvende rettssystemet for å oppnå rettferdighet.

Mindretallet tok for det første ikke hensyn til likebehandling av prostituerte. Det er sikker rett at alle individer har rett til å få saken sin rettslig prøvd, uavhengig av virksomhet. Etter mindretallets argumentasjon, skal ikke prostituerte ha denne retten.

Mindretallet tok for det andre ikke hensyn til prostituertes integritet. Gjennom sexkjøpsloven er prostituerte avhengige av at kjøperen begår en kriminell handling. I henhold til

¹³⁰ LB-2008-30790.

¹³¹ Ibid.

sexkjøpslovens forarbeider skal dette ikke gå utover den prostituerte. Når den prostituerte indirekte likevel blir straffet for dette ved at hun ikke får adgang til å fremsette erstatningskrav, gjør mindretallet et inngrep i den prostituertes rettigheter.

Mindretallet tok for det tredje ikke hensyn til prostituertes rett til selvbestemmelse. Å arbeide som prostituert er lovlig. Det er følgelig lovlig å velge å gjøre det. Uavhengig av hvor uønsket prostitusjon er i samfunnet, kan man fortsatt prostituere seg. Når mindretallet avskjærer prostituerte fra å bringe avtaler om kjøp av seksuelle tjenester inn for domstolen, etablerer de negative konsekvenser av en virksomhet som er lovlig.

Til slutt utviste ikke mindretallet sensitivitet til prostituertes livsvilkår. Prostituerte er i større grad enn andre utsatt for vold og særlig seksualisert vold. Ved å avskjære prostituertes krav fra rettslig behandling, viste mindretallet at de ikke var bevisste på prostituertes situasjon eller at staten plikter å verne prostituerte mot vold.

6.2.4 Borgarting lagmannsretts dom av 15. mars 2010 – LB-2009-93028

I LB-2009-93028 kom lagmannsretten for første gang til motsatt resultat.¹³² I denne saken var tiltalte dømt for grov legemsbeskadigelse. Offeret var en prostituert kvinne. Kvinnen ble utsatt for vold, kvelning og drapstrusler. Overfallet ble begått på en særdeles smertefull måte og kvinnen besvimte. Det hele varte i mer enn fem minutter. Lagmannsretten la til grunn at overfallet ikke var seksuelt motivert selv om tiltalte og offeret hadde avtalt kjøp av seksuelle tjenester i forkant av overfallet.

Den fornærmede kvinnen var fra Nigeria og hadde fast bosted i Italia der hun jobbet på en skole. Hun reiste i perioder til Norge for å tjene ekstra penger gjennom prostitusjon.

Kvinnen opplevde sterk dødsangst under overfallet og hadde varige fysiske plager i etterkant. Dette gjorde at hun ikke maktet å arbeide i syv uker etter overfallet. Hun ville reise tilbake til Italia etter å ha gitt forklaring til politiet, men måtte bli i Norge i påvente av straffesaken. Kvinnen orket ikke å arbeide som prostituert i denne tiden og hadde derfor ikke inntekt. Hun krevde sin tapte arbeidsinntekt i etterkant av overfallet erstattet.

Lagmannsretten tilkjente ikke kvinnen slik erstatning. Lagmannsretten la vekt på at kriminaliseringen av kjøp av seksuelle tjenester i 2009, sexkjøpsloven, «viser tydelig at samfunnet anser prostitusjon som en uønsket virksomhet.»¹³³ Retten pekte videre på at prostitusjon innebærer

¹³² LB-2009-93028.

¹³³ Ibid.

en avtale som strider «Ærbarhed» etter prinsippet om reproberte rettsforhold i NL 5-1-2.¹³⁴ Prostitusjonsinntekter vil dermed ut fra «sammenhengen i lovgivningen» ikke være erstatningsrettslig vernet.¹³⁵

Lagmannsretten tillå heller ikke lagmannsrettspraksis nevneverdig vekt, til tross for at det forelå tre saker der prostituerte ble tilkjent erstatning for tapt arbeidsinntekt.¹³⁶ Retten uttalte at dette var fordi det ikke forelå høyesterettspraksis på området, og at underrettspraksisen var for knapp til å skape presedens.

Begrunnelsen i lagmannsrettens dom er tilnærmet lik mindretallets begrunnelse i LB-2008-30790. Lagmannsretten uttalte på samme måte i 2009 at «partenes rettigheter ikke har rettslig vern».¹³⁷ Som nevnt tidligere reiser dette standpunktet mange etiske spørsmål.

Det fremstår urettferdig for prostituerte at behandlingen av kravet deres gjøres så kort i LB-2009-93028. Retten tok ikke hensyn til kvinnens subjektive forhold og hennes behov for erstatning. Den tok dermed ikke hensyn til hennes verdighet.

Det kan synes som at retten gjorde et poeng ut av at overfallet mot kvinnen ikke var seksuelt motivert, og at kvinnen muligens ville hatt en sterkere sak om det var det. Denne argumentasjonen er vanskelig å følge. I LB-2006-164336 ble kvinnen heller ikke utsatt for seksuell vold. Dette fremkom likevel ikke som et moment i lagmannsrettens vurdering da hun ble tilkjent erstatning for tapt arbeidsinntekt.

Dersom prostituerte må ha blitt utsatt for seksuell vold for å ha krav på erstatning for tapt arbeidsinntekt, gjør dette at de ikke stiller likt som andre skadelidende. Dette setter prostituerte i en utsatt rettslig posisjon. Retten har heller ikke her tatt opp Norges menneskerettslige forpliktelser overfor prostituerte. Dette tyder på at domstolen er lite bevisst på risikoen for vold prostituerte lever under.

¹³⁴ LB-2009-93028.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ LB-2005-138054, LB-2006-164336 og LB-2008-30790.

¹³⁷ LB-2009-93028.

6.2.5 Høyesteretts dom av 08. desember 2017 – HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*)

I 2017 tok Høyesterett for første gang stilling til spørsmålet om prostituerte etter skade har rett på erstatning for tapt arbeidsinntekt. HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) er avsagt under skarp dissens og er blitt gjenstand for kritikk og diskusjon i litteraturen.¹³⁸

Fire tiltalte ble dømt for fire grove ran. De fornærmede var til sammen åtte prostituerte kvinner.¹³⁹ Ranene ble begått i fornærmedes hjem eller på hotellrom under påskudd av at de tiltalte ønsket å kjøpe seksuelle tjenester. Ranene var grove fordi de tiltalte utsatte ofrene for kraftig vold med og uten våpen, truet ofrene med våpen som pistol, kniv, batong og knokejern, truet ofrene på livet og fraranet ofrene store verdier.¹⁴⁰

Ranene bar preg av å være planlagt, da de tiltalte ranet prostituerte fordi de regnet med at de oppbevarte kontanter i leiligheten. Flere av ranene varte lenge, opp mot 40 minutter.

Kvinnene var av utenlandsk opprinnelse og hadde ikke oppholdstillatelse i Norge. I etterkant av hendelsen var de fornærmede ute av stand til å arbeide i omtrent to uker grunnet fysiske og psykiske påkjenninger. Flere av kvinnene opplevde psykiske problemer, søvnmangel, panikk-anfall og angst. En av kvinnene ble påført ribbeinsbrudd.¹⁴¹

Syv av kvinnene fremsatte krav om at gjerningspersonene skulle erstatte inntekten de gikk glipp av i ukene de var satt ut av spill.¹⁴²

Flertallet i Høyesterett kom til at tap av prostitusjonsinntekter ikke har erstatningsrettslig vern. Retten mente at interessen som kreves erstattet må ha et erstatningsrettslig vern og at dette er et grunnvilkår for erstatning.¹⁴³ Flertallet mente at vurderingen av om prostitusjon er en slik interesse, måtte ta utgangspunkt i det overordnede spørsmålet om prostitusjonsinntekter «fortjener rettsordenens beskyttelse».¹⁴⁴

¹³⁸ Se blant annet Hagland (2018a), Hagland (2018b), Ørjasæter (2018) og Jerkø (2020).

¹³⁹ HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 3.

¹⁴⁰ Beskrivelsen av hendelsesforløpet er hentet fra tingrettens behandling av saken, TOSLO-2016-107059. Tingrettsdommen er rettskraftig hva gjelder straffesaken. Det var kun de sivile kravene som ble anket til lagmannsretten og deretter til Høyesterett.

¹⁴¹ TOSLO-2016-107059.

¹⁴² *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 22.

¹⁴³ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 33.

¹⁴⁴ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 36.

Flertallet brukte Rt-1999-203 (*Steriliseringsdommen*) til inntekt for at ikke alle interesser skal nyte erstatningsrettslig vern.¹⁴⁵ *Steriliseringsdommen* omhandlet krav om erstatning for økonomisk tap knyttet til fødsel og forsørgelse av barn grunnet et mislykket steriliseringsinngrep.¹⁴⁶ Høyesterett slo i *Steriliseringsdommen* fast at et slikt krav ikke har erstatningsrettslig vern. Førstvoterende mente spørsmålet var et grunnleggende «verdivalg» og at retten ikke kunne tilkjenne økonomisk erstatning for fødselen av et friskt barn som anses som noe udelt positivt og godt.¹⁴⁷ *Steriliseringsdommen* har fått kritikk for å i for stor grad være basert på verdier.¹⁴⁸

Begrunnelsen i *Steriliseringsdommen* er knapp og svært konkret. Jerkø mener dommen ikke kan tas til inntekt for «at ethvert erstatningskrav skal gjøres til gjenstand for et (åpent) verdivalg, uavhengig av loven.»¹⁴⁹ Fordi *Steriliseringsdommen* nettopp handler om et så spesielt og uvanlig problem, kan man tenke seg at den ikke har så stor overføringsverdi til andre saker.¹⁵⁰ Likevel forankrer flertallet i *Prostitusjonsinntekter* hele det erstatningsrettslige resonnementet sitt i denne dommen.

Etter en bred helhetsvurdering, kom flertallet frem til at prostitusjonsinntekter ikke «fortjener rettsordenens beskyttelse.» Retten begrunnet dette i at kjøp av seksuelle tjenester er straffbart og at prostitusjon anses som sterkt uønsket i samfunnet.¹⁵¹ Flertallet mente at hensynet til «sammenhengen i rettssystemet» tilsa at man ikke kan kreve erstatning for inntekter som fordrer straffbare handlinger.¹⁵² De uttrykte også bekymring for at tilkjennelse av erstatning kunne «bidra til en alminneliggjøring av sterkt uønsket virksomhet og motvirke de dempende effekter kriminalisering av slike kjøp synes å ha hatt på etterspørselen etter seksuelle tjenester.»¹⁵³

Flertallet pekte i vurderingen også på at hensynet til ofrenes dekningsbehov tilsier at tap av forbigående prostitusjonsinntekter skal vernes.¹⁵⁴ Skadelidtes dekningsbehov er behovet for å få tapet dekket. Retten mente imidlertid at det i praksis ville bli vanskelig å kompensere de skadelidte når de trengte det mest, fordi prosessen med å utstede erstatning tar tid, særlig når saken også er en straffesak. Flertallet tillat derfor ikke hensynet stor vekt.

¹⁴⁵ HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 33.

¹⁴⁶ Rt-1999-203 (*Steriliseringsdommen*) s. 206.

¹⁴⁷ *Steriliseringsdommen* s. 207.

¹⁴⁸ Se Jerkø (2020) s. 398 med videre henvisninger.

¹⁴⁹ Jerkø (2020) s. 399.

¹⁵⁰ Jf. også Ørjasæter (2018) s. 334.

¹⁵¹ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 40 og 50.

¹⁵² *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 51.

¹⁵³ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 60.

¹⁵⁴ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 53.

Flertallet viste også til at det ville være en «*tilfeldig fordel* for skadevolder om han skulle slippe ansvar for tapet han har voldt.» (forfatters utheving).¹⁵⁵ Retten innvendte imidlertid at dette ikke hadde særlig praktisk betydning ettersom skadevolder var fra et kriminelt miljø, da erstatningskrav mellom aktørene i slike miljøet sjelden løses rettslig. Flertallet tilla derfor ikke hensynet til den tilfeldige fordel for skadevolder stor vekt.

Flertallet anerkjente videre at det kan «oppfattes som støtende og bidra til økt utrygghetsfølelse for en allerede sårbar gruppe» at prostituerte ikke er vernet av erstatningsreglene på lik linje med andre mennesker.¹⁵⁶ Retten antok imidlertid at det er sosialpolitiske tiltak som må iverksettes for «å hjelpe og støtte prostituerte».¹⁵⁷ At manglende erstatningsrettslig vern av tapte prostitusjonsinntekter kan oppfattes som «støtende» ble dermed ikke tillagt særlig vekt av flertallet i *Prostitusjonsinntekter*.

Mindretallet kom motsatt til at ofrene hadde krav på erstatning for tapt arbeidsinntekt. Mindretallets utgangspunkt var at «personskadelidtes individuelle ervervstap har erstatningsrettslig vern» jf. skadeserstatningsloven § 3-1.¹⁵⁸ Mindretallet fremholdt at det måtte oppstilles et unntak fra denne hovedregelen dersom kvinnene ikke skulle ha rett på erstatning.¹⁵⁹

Det er tydelig at flertallet og mindretallet tok utgangspunkt i totalt ulike rettskilder, herunder verdivurderinger, da de skulle vurdere spørsmålet om prostitusjonsinntekter har erstatningsrettslig vern. Mindretallet påpekte at det rett nok er slik at ikke alle interesser automatisk har erstatningsrettslig vern, men at det finnes få eksempler fra Høyesterett på dette.¹⁶⁰ Mindretallet mente det derfor burde tas utgangspunkt i lovteksten og eventuelt gjøres et godt begrunnet unntak fra denne.

Det fremstår for meg som at mindretallet tok hensyn til at prostituerte skal behandles likt som andre skadelidende som krever erstattet tapt arbeidsinntekt. Dette sikret de ved å ta utgangspunkt i loven, som er standard rettslig metode i slike vurderinger. Flertallet tok på den annen side utgangspunkt i at prostitusjon må fortjene rettsordenens beskyttelse. Det synes uforutsigbart å basere vurderingen på prinsipper som sjelden gjør seg gjeldende i vanlige erstatningssaker. Flertallets argumentasjon viser at de ikke vurderte prostituerte likt som andre skadelidende.

¹⁵⁵ HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 54.

¹⁵⁶ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 55.

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 66.

¹⁵⁹ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 67.

¹⁶⁰ *Ibid.*

Mindretallet argumenterte videre motsatt fra flertallet for at straffereguleringen av kjøp av seksuelle tjenester tilsier at prostitusjonsinntekter skal være erstatningsrettslig vernet.¹⁶¹ Dette begrunnet mindretallet med at lovgivningens formål var at prostituertes rettsstilling skulle styrkes og at kriminaliseringen ikke skulle gå utover den prostituerte, som er en sårbar gruppe.¹⁶² Mindretallet pekte også på at prostitusjonsinntekter regnes som skattepliktige. Retten uttalte at sammenhengen i rettssystemet tilsier at dersom man aksepterer «inntekten, er det grunn til å også akseptere tapet av den.»¹⁶³

For mindretallet sto også hensynet til «gruppens særlige behov for rettsvern sentralt.»¹⁶⁴ Retten understreket at prostituerte er særlig utsatt for vold og misbruk. Retten mente at et unntak fra skadevolders plikt til å erstatte deres tapte inntekt vil skade prostituerte og frata dem en rettslig beskyttelse. Mindretallet tillå hensynet til prostituertes dekningsbehov og hensynet til at en tilfeldig fordel for skadevolder ville fremstå som støtende, større vekt.

Det fremstår som at mindretallet i større grad enn flertallet anerkjente prostituertes situasjon og dermed tok hensyn til prostituertes verdighet. Dette gjelder både i vurderingen av sammenhengen i rettssystemet og i vurderingen av skadeildenes dekningsbehov og fordelene for skadevolder. Både flertallet og mindretallet karakteriserte prostituerte som en sårbar gruppe, men det er i mindretallets votum at hensynet får avgjørende vekt.¹⁶⁵ Dette er fordi mindretallet leser inn hensynet bak den strafferettslige reguleringen av prostitusjon og bruker det som et moment til inntekt for at prostitusjonsinntekter skal være erstatningsrettslig vernet. Slik kommer hensynet til prostituertes særlige egenskaper og behov i forgrunnen i mindretallets begrunnelse, mens det kommer i bakgrunnen i flertallets begrunnelse.

For prostituerte vil det klart være en fordel at rettsanvender tar hensyn til hvilke utfordringer og behov man har. Dette kreves når man behandler en gruppe som lever på siden av samfunnet og driver med en virksomhet som utfordrer våre forestillinger om seksualitet og arbeidsliv. En rettfærdig behandling av prostituertes rettskrav fordrer en kjennskap til prostituertes liv.

Mindretallet pekte på at prostituerte er en sårbar gruppe som er «særlig utsatt for vold og annen utnytting fra kunder, bakmenn og andre».¹⁶⁶ Dette er et kjent faktum og et viktig moment i en erstatningsrettslig vurdering. Erstatning skal verne skadelidende personer, og dersom

¹⁶¹ HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 70.

¹⁶² *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 69.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 77.

¹⁶⁵ Se henholdsvis *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 45 og 69.

¹⁶⁶ *Prostitusjonsinntekter* avsnitt 77.

prostituerte ikke har det samme erstatningsrettslige vernet som andre kan det føre til, med mindretallets ord, at «konsekvensene av å skade prostituerte [blir] færre enn av å skade andre.»¹⁶⁷

Mindretallet utviste en sensitivitet og anerkjennelse av prostituerets livsvilkår og voldsrisiko. Det gjorde ikke flertallet. Denne sensitiviteten kunne imidlertid ha blitt forankret i Norges menneskerettslige forpliktelser. Slik kunne retten ha fått fremhevet at prostituerte er utsatt for vold og at staten plikter å beskytte dem mot dette.

6.2.6 Høyesteretts dom av 08. desember 2016 – HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*)

I HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*) vurderte retten spørsmålet om prostituerte har krav på tilbakebetaling av midler som urettmessig var fratatt dem.¹⁶⁸ I denne saken var fire tiltalte kjent skyldig i menneskehandel og utnyttelse til prostitusjon. Ofrene var tre bulgarske kvinner. Kvinnene E, F og G, ble alle tvunget til å prostituere seg.

E vokste opp på barnehjem i Bulgaria. Da hun var 17 år, ble hun overført til en arbeidsanstalt. Da hun fylte 18 flyttet hun til en mann som etter hvert solgte henne til hovedtiltalte i denne saken. Den hovedtiltalte tvang kvinnen til å prostituere seg mot at hun fikk bo hos ham og familien. Kvinnen ble etter hvert flyttet til Polen der hun ble tvunget til å fortsette å prostituere seg. I Polen ble hun jevnlig utsatt for vold fra hovedtiltalte.¹⁶⁹

F vokste opp i fattigdom i Bulgaria. Moren hennes arbeidet som prostituert og ble drept da F var åtte år gammel. F gikk bare mellom to og tre år på skolen. Da hun fylte 15 år tvangsgiftet faren henne bort mot betaling. F fikk to barn, men klarte ikke å forsørge dem da ektemannen hennes døde. Det ene barnet havnet i fosterhjem. F begynte å tigge i Frankrike for å tjene penger til seg selv og det gjenværende barnet, men ble utvist derfra. Kvinnen ble senere solgt til en hallik og tvunget til å prostituere seg først i Bulgaria og deretter i Polen. I Polen møtte kvinnen de tiltalte i denne saken. Hun ble solgt til de tiltalte som også overtok den praktiske omsorgen for det gjenværende barnet hennes.¹⁷⁰

E og F ble hentet fra Polen til Norge i regi av en av de tiltalte og tvunget til å prostituere seg syv dager i uken i omtrent ett år. De snakket verken norsk eller engelsk og hadde ingen

¹⁶⁷ HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 77.

¹⁶⁸ HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*).

¹⁶⁹ Beskrivelsen av kvinnenens oppvekst og liv er hentet fra tingrettens behandling av saken, TOSLO-2015-40246 og lagmannsrettens behandling av saken, LB-2015-169347. Tingrettsdommen er rettskraftig hva gjelder skyldspørsmålet i straffesaken.

¹⁷⁰ TOSLO-2015-40246.

tilknytning til noen andre i Norge. De kjente ikke til det norske hjelpeapparatet og hadde heller ingen egne penger. De tiltalte bestemte hvor E og F skulle prostituere seg, kjørte dem til og fra prostitusjonsområdet og fratok dem all inntekten de tjente. De tiltalte utøvde også grov vold mot kvinnene ved flere anledninger.¹⁷¹

E klarte til slutt å komme seg ut av prostitusjonen gjennom bistand fra Rosa-prosjektet.¹⁷² F forsøkte flere ganger å komme unna de tiltalte og arbeide som prostituert for seg selv. Hun ble imidlertid tvunget tilbake flere ganger og arbeidet for de tiltalte helt til de ble varetektsfengslet.¹⁷³

G vokste opp i Bulgaria, giftet seg og fikk en sønn. Grunnet arbeidsledighet begynte hun å arbeide som prostituert i Bulgaria. Etter at hun fikk kontakt med en av de tiltalte i denne saken, fikk hun tilbud om å reise til Oslo. G ble av en av de tiltalte lovet jobb som servitør før hun reiste til Oslo. Da hun kom hit, ble hun imidlertid utnyttet til prostitusjon. Kvinnen ble jevnlig utsatt for vold av en av de tiltalte og tvunget til å oppgi midlene hun tjente som prostituert. På samme måte som E og F, var G helt isolert fra omverdenen, og tiltalte styrte hverdagen hennes. G hadde heller ingen andre kontakter i Norge. Kvinnen klarte å rømme etter én måned.¹⁷⁴

Kvinnene fikk omfattende psykiske skadevirkninger av utnyttelsen. De krevde å få tilbakebetalt inntektene fra prostitusjonen som gjerningspersonene hadde tatt fra dem. De anførte prinsipalt generelle erstatningsrettslige prinsipper som rettsgrunnlag og subsidiært restitusjon etter avtaleloven § 31.¹⁷⁵

Retten ga ofrene medhold for det subsidiære kravet om tilbakebetaling etter reglene om restitusjon, men baserte det på «ulovfestede obligasjonsrettslige prinsipper».¹⁷⁶ Retten mente at det at prostitusjon er uønsket i samfunnet ikke var avgjørende og vektla at salg av seksuelle tjenester er lovlig etter straffeloven § 316.¹⁷⁷

Høyesterett gjennomgikk flere rettslige grunnlag for kravet før retten til slutt landet på ulovfestede obligasjonsrettslige prinsipper.¹⁷⁸ Retten hadde ikke én klar lovregel å utlede retten til tilbakebetaling fra, men drøftet de ulike rettsgrunnlagene opp mot hverandre og fant en løsning.

¹⁷¹ TOSLO-2015-40246.

¹⁷² Rosa er en organisasjon som arbeider for ofre for menneskehandel.

¹⁷³ TOSLO-2015-40246.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*) avsnitt 28 og 33.

¹⁷⁶ *Tilbakebetaling* avsnitt 80.

¹⁷⁷ *Tilbakebetaling* avsnitt 87 og 88.

¹⁷⁸ *Tilbakebetaling* avsnitt 79-82.

Dette er et uttrykk for en fleksibilitet fra Høyesterett. Her anerkjente retten at lovverket ikke strekker til i et tilfelle der ofrene klart har rett på tilbakebetaling. Selv om retten ikke uttaler dette, fremstår det for meg som en bevissthet rundt at lovgiver sjelden har prostituertes rettskrav i mente når de utformer lovreglene. Dette viser at et tilsynelatende nøytralt regelverk kan ramme skjevent, slik at sårbare grupper som har stort behov for tilbakebetaling faller utenfor.

Det var videre gjennomgående for Høyesteretts argumentasjon at det var kvinnes behov som var det sentrale. Retten uttalte at «det er inngrepet i den personlige frihet og integritet – og ikke prostitusjonen – som står i forgrunnen ved vurderingen av om de fornærmedes krav har rettslig vern.»¹⁷⁹ Dette viser at Høyesterett tok utgangspunkt i at prostituerte opplever utnyttelse på samme måte som andre ofre og at det er inngrepet i ofrenes liv som er det viktigste. Retten tok her hensyn til at prostituerte er likeverdige ofre og at behandlingen av deres krav ikke skal være basert på andre vilkår.

Retten vektla også at det ville være «urimelig og i dårlig sammenheng med ønsket om å beskytte ofre for menneskehandel, dersom de skulle være avskåret fra å kreve opparbeidete inntekter tilbake fra bakmennene og hallikene.»¹⁸⁰ Her anerkjenner Høyesterett at ofre for menneskehandel på grunn av sine historier og levekår har særlige behov for tilbakebetaling. Dette er en anerkjennelse av ofrenes verdighet.

Når det gjelder utmålingen av tilbakebetalingskravene og erstatningskravene knyttet førstvoterende noen bemerkninger til at lagmannsretten gjorde et fradrag fra kravene for «utgifter til mat, klær, losji og utstyr til arbeidet».¹⁸¹ Dette var etter prinsippet om at det skal gjøres fradrag for *fordeler* som skadelidte oppnår. Førstvoterende presiserte at utgiftene «ikke representerte ‘fordeler’ for de fornærmede, men var en direkte følge av utnyttelsen av dem. Det ville være støtende om de skulle tåle avkortning i erstatningskravene.»¹⁸²

Her tok retten klart hensyn til de prostituerte kvinnes integritet. Retten anerkjente hvilken ekstrem påkjennelse det er å bli utsatt for menneskehandel og at kvinnene har levd under tvang. Dermed vil ikke mat, klær og leilighet oppleves som en fordel, men heller representere komponenter i et liv kvinnene er tvunget til å leve. At kvinnene har fått penger til å kjøpe nødvendige artikler kan etter dette ikke brukes mot dem som et bevis på at det også var goder knyttet til livet som offer for menneskehandel.

¹⁷⁹ HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*) avsnitt 89.

¹⁸⁰ *Tilbakebetaling* avsnitt 92.

¹⁸¹ *Tilbakebetaling* avsnitt 99.

¹⁸² *Tilbakebetaling* avsnitt 104.

6.3 Sammenfattende betraktninger

Selv om prostituerte har krav på tilbakebetaling av prostitusjonsinntekter som er urettmessig fratatt dem, er det fortsatt usikkert om de ha rett til å få erstattet tapt arbeidsinntekt i etterkant av skade.

Samtlige av de fornærmede kvinnene i sakene jeg har gjennomgått ble utsatt for svært grov vold. Dette ble imidlertid sjelden vektlagt av domstolen. Tilnærmet alle kvinnene fikk i stedet tilkjent lavere erstatning enn det de hadde krevd.

Det kan stilles spørsmål ved om prostituertes utsatte situasjon blir tilstrekkelig hensyntatt i erstatningsretten slik rettsstilstanden er nå. Dette fordrer en presisering fra lovgiver.

7 Rettspolitiske betraktninger

Kvinneretten har sterke røtter i den rettspolitiske tradisjonen.¹⁸³ Rettspolitikk innebærer å undersøke hvilke verdier som ligger bak og bør ligge bak rettsstilstanden. Videre kan man vurdere om «gjeldende rettsregler er egnede midler for å realisere verdiene.»¹⁸⁴ Jeg skal analysere hvordan håndhevingsorganene vurderte kvinneverrettslige hensyn og internasjonale menneskerettigheter i tilknytning til prostituertes rettsstilstand. Jeg skal samtidig se på i hvilken grad nåværende rettskilder åpner for at man kan ta hensyn til prostituertes livsvilkår og drøfte hvordan rettskildene *burde* være mer sensitive til dette.

7.1 Snever bruk av kvinneverrettslige hensyn som tolkningsfaktor

Skatteretten og erstatningsretten er nøytrale rettsområder. Målet er at reglene skal behandle alle likt. Som jeg gjennomgående har vist kan imidlertid tilsynelatende nøytral rett ramme ulike grupper ulikt. Når retten ikke tar høyde for forskjeller i samfunnet, blir den også blind for ulike gruppers behov.

Jeg mener at håndhevingsorganene kun i en begrenset grad tillå kvinneverrettslige hensyn vekt i behandlingen av prostituertes rettskrav. Dette er problematisk fordi tilsynelatende nøytral rett rammer prostituerte hardere enn andre grupper. Dette handler om at lovgiver ikke har vært bevisst på prostituertes livsvilkår og utfordringer i arbeidet med rettsreglene. Som en følge av dette burde håndhevingsorganene ha vært mer sensitive til prostituertes situasjon.

¹⁸³ Ikdahl (2019) s. 672.

¹⁸⁴ Løvlie (2019) s. 139 med videre henvisninger.

Det fremstår som at flere av håndhevingsorganene i sakene jeg har gjennomgått har et utdatert syn på prostitusjon. Det uttales aldri direkte, men holdningene synes i bakgrunnen av håndhevingsorganenes vurderinger. Jeg mener dette bunner i tradisjonelle konservative forestillinger om prostitusjon og ikke kunnskap om hvordan prostituerte faktisk er.

Disse holdningene kom særlig tydelig frem i LB-2009-93028 og i mindretallsvotumet i LB-2008-30790. Som nevnt uttalte lagmannsretten i begge sakene at partene i en prostitusjonshandel sine «rettigheter ikke har rettslig vern».¹⁸⁵

Dette ble i 2009 begrunnet med at sexkjøpsloven gjorde kjøp av seksuelle tjenester straffbart og dermed var et uttrykk for at prostitusjon var en «uønsket virksomhet».¹⁸⁶ Det fremstår som at kriminaliseringen av *kjøp* av seksuelle tjenester ble brukt som et argument for at den som *selger* seksuelle tjenester ikke har sine rettskrav i behold. Dette går som nevnt imot formålet med sexkjøpsloven, som var å verne prostituerte.¹⁸⁷ Det synes som at lagmannsretten anså prostituerte som deltakere i en kriminell handling og at de derfor ikke hadde rettigheter å hevde.

I flere av erstatningsrettsdommene jeg har gjennomgått har håndhevingsorganene mistenkt de prostituerte for å lyve om inntekt, arbeidsmengde og om at de holdt seg unna prostitusjon i tiden de krever erstattet tapt arbeidsinntekt for.¹⁸⁸ Dette synes som en forutinntatthet til hvordan prostituerte lever og som at retten helt fra start ikke har tillit til prostituerte på lik linje med andre skadelidende.

Når håndhevingsorganene ikke tar hensyn til prostitutes situasjon, blir prostitusjon to ulike fenomener innenfor og utenfor retten. Rettens holdning til prostitusjon reflekterer dårlig samfunnets holdning til prostitusjon. Synet på prostitusjon har endret seg drastisk de siste årene. Fra å fordømme kvinnene, fordømmer man nå mennene som kjøper seksuelle tjenester. I dag sympatiserer vi i større grad med utsatte grupper og holder dem ikke selv ansvarlige for at de blir utnyttet.

Jeg mener verken de skatterettslige eller de erstatningsrettslige håndhevingsorganene tar høyde for konteksten prostituerte lever i. Ettersom kjøp av seksuelle tjenester er gjort ulovlig gjennom sexkjøpsloven, må prostituerte skjule hvilke kunder de har. Det er ikke hensiktsmessig å registrere eller holde en oversikt over kundene, da dette vil sette kundene i fare for å bli straffet. Om

¹⁸⁵ LB-2008-30790 og LB-2009-93028.

¹⁸⁶ LB-2009-93028.

¹⁸⁷ Se Ot.prp. nr. 48 (2008-2009) s. 10.

¹⁸⁸ Se LB-2005-138054, LB-2006-164336 og LB-2008-30790.

kunden blir straffet, kan det både føre til reaksjoner mot den prostituerte og at den prostituerte mister kundegrunnet og dermed inntekten sin.

Det vitner om lav forståelse for den vanskelige posisjonen prostituerte blir satt i, når skattemyndighetene krever at prostituerte skal registrere og føre oversikt over inntekten sin.¹⁸⁹ Ettersom det ikke er utarbeidet en veileder spesifikt for innbetaling av skatt fra prostitusjonsinntekter, vil det være vanskelig for prostituerte å gjøre dette uten å oppgi navnet på kundene sine.

Det samme problemet oppstår i erstatningssakene. Flere av dommerne uttaler at bevisituasjonen knyttet til kravets størrelse er vanskelig.¹⁹⁰ Dette er fordi den prostituerte ikke kan fremlegge oversikt over sine tidligere inntekter, men heller oppgir et omtrentlig antall handler og inntekt. Det blir vanskelig for retten å vurdere om informasjonen stemmer. Ifølge dommene må de prostituerte bære risikoen for dette.

Det er problematisk at domstolen ikke anerkjenner at prostituertes manglende oversikt i erstatningsrettslige saker har sammenheng med den strafferettslige reguleringen av kjøp av seksuelle tjenester i sexkjøpsloven og skattemyndighetenes praksis med å ikke kreve inn skatt av prostitusjonsinntekter. Om domstolen hadde anerkjent at dette er sider ved prostituertes hverdag som den prostituerte ikke kan bære risikoen for, ville den kunne hjelpe prostituerte til å realisere sine rettigheter i større grad.

7.2 Fraværet av internasjonale menneskerettigheter som tolkningsfaktor

Som jeg har gjennomgått er prostituerte en særlig voldsutsatt gruppe. I henhold til internasjonale menneskerettigheter som Kvinnekonvensjonen og Istanbul-konvensjonen, plikter staten å utvise en særlig sensitivitet til dette.

Lovgiver har ikke vært bevisst på at prostituerte lever under en stor voldsrisiko i utarbeidelsen av skatterettslige og erstatningsrettslige rettsregler. Reglene tar dermed ikke høyde for dette. Til tross for dette har ingen av de skatterettslige eller erstatningsrettslige håndhevingsorganene brukt verken FNs kvinnekonvensjon eller Istanbul-konvensjonen som tolkningsfaktor i vurderingene. Dette er problematisk. Norge er for det første folkerettslig bundet av begge konvensjonene og Kvinnekonvensjonen har som nevnt en særlig rettskildemessig status i norsk rett.

Viktigst av alt er imidlertid at begge konvensjonene er svært relevante for rettsspørsmål knyttet til prostitusjon. Kvinnekonvensjonen er en av få konvensjoner med en bestemmelse som direkte

¹⁸⁹ Se TOSLO-2012-196791, Skatteklagenemnda (18. september 2019) og Skatteklagenemnda (19. juni 2021).

¹⁹⁰ Se LB-2005-138054, LB-2006-164336 og LB-2008-30790.

verner prostituertes situasjon og den gir et sterkt vern mot kjønnsbasert vold.¹⁹¹ Istanbul-konvensjonen er en av få konvensjoner som dreier seg om kvinner som utsettes for vold. Fraværet av konvensjonene som tolkningsfaktor viser at håndhevingsorganene ikke er tilstrekkelig bevisst på prostituertes livsvilkår.

Det følger av Istanbul-konvensjonen at staten plikter å beskytte alle kvinner mot vold. Staten plikter også å iverksette alle nødvendige tiltak for at kvinner skal kunne leve fritt uten trussel om vold.¹⁹²

FNs kvinnekomité har ved flere anledninger uttrykt at prostituerte er en sårbar gruppe som i større grad utsettes for vold.¹⁹³ Komiteen understreker viktigheten av at staten er bevisst på dette og tilrettelegger for at prostituerte får nødvendig rettsvern.

I sakene som gjaldt prostituertes krav om erstatning for tapt arbeidsinntekt, var alle de prostituerte utsatt for svært grov vold. Dette var imidlertid sjelden et moment retten trakk frem. Kvinnene fikk som regel avkortet erstatningskravet sitt selv om volden var grov. Det eneste som ble trukket frem knyttet til vold, var om volden var seksuelt motivert.¹⁹⁴

Det kan fremstå som at hvorvidt ofrene ble utsatt for seksuelt motivert vold påvirket om de fikk tilkjent erstatning for tapt arbeidsinntekt og tilbakebetaling.¹⁹⁵ I sakene der de prostituerte ikke ble tilkjent erstatning for tapt arbeidsinntekt innebar ikke volden et seksuelt element.¹⁹⁶

Seksuell vold er en form for kjønnsbasert vold som prostituerte i større grad enn andre kvinner blir utsatt for. Det er imidlertid problematisk om dette vokser frem som et *vilkår* for at prostituerte skal få erstatning for tapt arbeidsinntekt.

I sakene som gjaldt prostituertes skatteplikt og skattemyndighetenes adgang til å ilegge tilleggs-skatt, uttalte både Skatteklagenemnda i 2019 og mindretallet i nemnda i 2021 at myndighetenes etablerte praksis med å ikke kreve inn skatt av prostitusjonsinntekter, fører til at det i realiteten kun er de prostituerte som i avhør med politiet opplyser om prostitusjonsinntekter, som blir

¹⁹¹ Kvinnekonvensjonen artikkel 6.

¹⁹² Istanbul-konvensjonen artikkel 4.

¹⁹³ CEDAW (1992) avsnitt 13-16, CEDAW (2017a) avsnitt 12 og CEDAW (2020a) avsnitt 42.

¹⁹⁴ Se LB-2009-93028.

¹⁹⁵ Dette gjaldt LB-2005-138054, LB-2008-30790 og HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*).

¹⁹⁶ Dette gjaldt særlig LB-2009-93028, der retten poengterte at overfallet ikke var seksuelt motivert. Det gjaldt imidlertid også HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) om man skal følge argumentasjonen i LB-2009-93028. I LB-2006-164336 ble heller ikke den fornærmede utsatt for seksuell vold, men hun ble likevel tilkjent erstatning.

kontrollert av skattemyndighetene. Dermed vil det ofte være de prostituerte som anmelder vold og overgrep til politiet som ender opp med å måtte betale skatt.

Dette fører igjen til at mange prostituerte vil unngå å anmelde vold og overgrep i frykt for at politiet skal melde dem til skattemyndighetene. Dette er svært problematisk når man vet at prostituerte er særlig utsatt for vold.

Håndhevingsorganene skulle ha vært mer bevisste på prostituertes livsvilkår. Dersom de hadde tatt mer hensyn til den store voldsrisikoen prostituerte opplever, kunne Istanbul-konvensjonen og Kvinnekonvensjonen vært viktige tolkningsfaktorer. Slik ville prostituertes fått et sterkere vern mot vold.

Birgitte Hagland har undersøkt Høyesteretts tilnærming til erstatningsrettslige saker der kvinner er typiske skadelidte, med HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) og HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*) som to av eksemplene.¹⁹⁷ Hun kritiserer særlig fraværet av Kvinnekonvensjonen i vurderingen.

I artikkelen fremhever Hagland at Kvinnekonvensjonen «fremstår ... som et tilnærmet ukjent rettsgrunnlag.»¹⁹⁸ Det er svært sjelden konvensjonen påberopes av parter i rettstvister eller anvendes av håndhevingsorgan som en tolkningsfaktor. Kvinnekomiteen selv har kritisert Norge for å ikke bruke Kvinnekonvensjonen aktivt i håndheving.¹⁹⁹

Hagland påpeker at dette kan ha sammenheng med at konvensjonsbestemmelsene i Kvinnekonvensjonen er vagt utformet. Dette gjør at det er vanskelig å trekke konkrete plikter ut fra dem. Samtidig er det, ved Haglands ord, «[n]ettopp derfor ... Høyesterett [burde] tatt stilling til konvensjonens gjennomslagskraft.»²⁰⁰

Kvinnekomiteen har også uttalt ved flere anledninger at staten skal tilrettelegge for at prostituerte får tilbakebetaling og erstatning, eller «effective reparation», dersom de blir begått urett mot.²⁰¹ Selv om komiteens generelle anbefalinger ikke pålegger staten direkte plikter, utfyller de konvensjonsteksten og er anbefalinger fra komiteen. Det hadde derfor vært relevant av domstolene å vurdere uttalelsenes vekt.

¹⁹⁷ Se Hagland (2018b).

¹⁹⁸ Hagland (2018b) s. 100.

¹⁹⁹ CEDAW (2017b) avsnitt 10.

²⁰⁰ Hagland (2018b) s. 104.

²⁰¹ Se CEDAW (2015) avsnitt 19, CEDAW (2017a) avsnitt 33 (a) og CEDAW (2020a) avsnitt 43.

For prostituerte kan Kvinnekonvensjonen som tolkningsfaktor representere en viktig rettskilde som taler for å tillegge kvinnenens situasjon særlig vekt, i tillegg til å anerkjenne deres sårbarhet.

7.3 Veggen videre

FNs Kvinnekomité har kritisert Norge de siste 15 årene for å ikke utrede forhold knyttet til prostituertes levevilkår, prostitusjonsmarkedet og virkningene av sexkjøpsloven.²⁰² I etterkant av at sexkjøpsloven kom i 2009, ønsket komiteen i 2012 at Norge skulle redegjøre for og vurdere effekten av lovens virkning, med særlig fokus på holdninger i samfunnet til prostitusjon, prostituerte og sexkjøp.²⁰³

Det samme ble etterspurt i komiteens siste kommentar til Norge fra 2017. Komiteen anbefalte også at norske myndigheter utarbeider et rettslig rammeverk som styrker prostituertes rettigheter og som beskytter dem fra utnyttelse og urettferdig kriminalisering.²⁰⁴ Den etterspurte også en rapport, et såkalt «white paper», som redegjorde for nye tiltak og regler for å verne om prostituertes rettigheter.²⁰⁵ Her skulle særlig prostituertes rett til å bli beskyttet mot vold, deres rett til helse og deres rett til trygd og velferd nedfelles.²⁰⁶

Norge har ved flere anledninger lovet Kvinnekomiteen at de skal utarbeide en rapport til Stortinget om prostituertes situasjon. Dette har imidlertid fortsatt ikke blitt gjort.²⁰⁷ Dette viser berøringsangsten myndighetene har til prostitusjon.

Jeg mener at lovgiver er nødt til å klargjøre prostituertes rettstilstand. Lovgiver må utarbeide et lovverk som tar høyde for at lovgivning rammer ulike grupper ulikt. Slik vil prostituertes utfordringer synliggjøres i rettsreglene i større grad. Lovgivningen må være fleksibel og kunne romme prostituertes sårbarhet og livsvilkår.

Når det gjelder klargjøring av skatteplikten slik at den tar hensyn til prostituerte, har lovgiver to valg.

Enten kan lovgiver gjøre et unntak for prostituerte fra skatteplikten. Dette kan begrunnes med at skattemyndighetene har etablert en praksis der de ikke krever inn skatt fra prostituerte.

²⁰² Se CEDAW (2007), CEDAW (2012) og CEDAW (2017b).

²⁰³ CEDAW (2012) avsnitt 26 (e).

²⁰⁴ CEDAW (2017b) avsnitt 29 (a).

²⁰⁵ CEDAW (2017b) avsnitt 28. «White paper» tilsvarer rapporter fra myndighetene og har gjerne form som stortingsmelding i Norge.

²⁰⁶ CEDAW (2017b) avsnitt 29 (b).

²⁰⁷ Norway (2016) avsnitt 213.

Dermed er det mange prostituerte som ikke kjenner til at prostitusjonsinntekter egentlig skal skattes av. Det kan også begrunnes med at skattlegging av prostitusjonsinntekter kan føre til at færre prostituerte tør å henvende seg til politiet av frykt for at politiet skal oppgi dem til skattemyndighetene.

Lovgiver kan også velge å konkretisere skatteplikten til å innlemme prostituerte. Dette kan begrunnes med at prostitusjonsinntekter har mange likhetstrekk med annen arbeidsinntekt. Det kan også begrunnes med at innbetaling av skatt gir prostituerte trygderettigheter og pensjonsrettigheter.

Jeg mener at lovgiver bør velge det siste alternativet. Lovgiver bør presisere at skatteplikten omfatter prostitusjonsinntekter og utarbeide en veileder for hvordan prostituerte skal betale skatt. Prostituerte vil kunne føre en form for register over virksomheten sin som lettere vil kunne ettergå av andre instanser. Prostituerte vil også ha rett på sosiale ytelser ved sykdom og skade og tjene inn pensjonspoeng. Slik vil prostituerte bli en del av velferdsstaten på lik linje med andre borgere.

Når det gjelder klargjøring av retten til erstatning slik at den tar hensyn til prostituerte, har lovgiver her også to valg.

For det første kan lovgiver velge å unnta prostitusjonsinntekter fra erstatningsrettslig vern. Dette kan begrunnes med at tilkjenning av erstatning kan alminneliggjøre prostitusjon og føre til at flere begynner å prostituere seg.

For det andre kan lovgiver presisere at prostitusjonsinntekter er en erstatningsrettslig vernet interesse. Dette kan begrunnes med at skadelidende som er prostituerte bør ha krav på de samme rettighetene som skadelidende som ikke er prostituerte. Det kan også begrunnes med at skadevolder ikke burde få en fordel om hen skader en prostituert person over en annen person.

Jeg mener klart at lovgiver også her bør velge det siste alternativet. Av hensyn til likhetsprinsippet skal prostituerte ha de samme rettighetene som alle andre. Å få erstattet tapt inntekt er en grunnleggende erstatningsrettslig rettighet. Tilkjennelse av slik erstatning «tvinger ikke igjennom noen prostitusjonshandling» som mindretallet påpekte i *Prostitusjonsinntekter*.²⁰⁸ Det vil heller ikke føre til at flere ønsker å prostituere seg. Viktigst av alt er imidlertid at det ikke skal lønne seg å skade prostituerte, når prostituerte allerede er en voldsutsatt gruppe.

²⁰⁸ HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*) avsnitt 74.

Når lovgiver forholder seg passiv til prostituertes rettslige utfordringer, ender retten opp med å henge etter samfunnsutviklingen. Dette er problematisk fordi prostituerte kommer ut som den tapende part.

Det er ikke enkelt å anvende retten som et verktøy for å oppnå rettferdighet når retten ikke anerkjenner eller tilrettelegger for prostituertes utfordringer. For at prostituerte skal kunne få det rettslige vernet de har krav på, må lovverket romme deres utfordringer, sårbarhet og livsvilkår. Slik vil prostituerte kunne ha rettighetene sine i behold.

Litteraturliste

Litteratur

- Dahl (1985a) Dahl, Tove Stang. «Hvorfor kvinnerett?» I *Kvinnerett I*. Tove Stang Dahl (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1985, s. 15-28.
- Dahl (1985b) Dahl, Tove Stang. «Kvinnerett som rettsvitenskap.» I *Kvinnerett I*. Tove Stang Dahl (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1985, s. 29-38.
- Dahl (1985c) Dahl, Tove Stang. «Kilder og metoder.» I *Kvinnerett I*. Tove Stang Dahl (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1985, s. 55-80.
- Dahl (1985d) Dahl, Tove Stang. «Kvinnerettslige hensyn.» I *Kvinnerett I*. Tove Stang Dahl (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1985, s. 81-105.
- Dommerud (2019) Dommerud, Selma. «'Eskorte' vant i nemnda – nå slipper prostituerte skatt.» *Rett24*, 04. november 2019, <https://rett24.no/articles/eskorte-vant-i-nemnda--na-slipper-prostituerte-skatt> hentet 11.03.2022.
- FAFO (2008) FAFO ved May-Len Skilbrei og Marianne Tveit. *Mangfoldig marked – Prostitusjonens omfang, innhold og organisering*. Fafo-rapport 2008:43. <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/mangfoldig-marked>.

- Hagland (2018a) Hagland, Birgitte. «Om erstatningsrettslig vern for prostitusjonsinntekter (HR-2017-2352-A) Dissens 3-2.» *Nytt i privatretten* årg. 20, nr. 1 (2018), s. 7-10. https://www.cappelendammundervisning.no/cdu/akademisk/nytt-i-privatretten/article170875.ece/BINARY/Nytt%20i%20privatretten_2018_1.pdf hentet 14.03.2022.
- Hagland (2018b) Hagland, Birgitte. «Erstatningsvern ved personskade på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte.» *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* årg. 15, nr. 2-3 (2018), s. 79-107. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3378-2018-02-03-02> hentet 01.03.2022.
- Hagstrøm (2011) Hagstrøm, Viggo. *Obligasjonsrett* 2. utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Hammerslev m.fl. (2018) Hammerslev, Ole og Olaf Halvorsen Rønning. «Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States.» I *Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States*. Olaf Halvorsen Rønning og Ole Hammerslev (red.), Sveits: Springer International Publishing, 2018, s. 311-328.
- Hellum (2012) Hellum, Anne. «Kvinnerettslige utviklingslinjer: Forståelse av kvinner, kjønn og rett – nedenfra og ovenfra.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* årg. 36, nr. 2 (2012), s. 131-148. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1891-1781-2012-02-05> hentet 01.04.2022.
- Høigård (1986) Høigård, Cecilie og Liv Finstad. *Bakgater – Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax Forlag, 1993.

- Ikdahl (2019) Ikdahl, Ingunn. «Om kvinnerett og kjønnsperspektiv.» I *Juridisk metode og tenkemåte*. Alf Petter Høgberg og Jørn Øyrehagen Sunde (red.), Oslo: Universitetsforlaget, 2019, s. 659-682.
- Jerkø (2020) Jerkø, Markus. «... and your chicks for free?» *Lov og rett* årg. 59, nr. 7 (2020), s. 391-408.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2020-07-02> hentet 13.03.2022.
- Kjelland (2019) Kjelland, Morten. *Erstatningsrett – en lærebok 2.* utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2019.
- Lunde (2020) Lunde, Ragnhild Viker. «– Er det greit at staten tjener på prostitusjon?» *Finansavisen*, 14. februar 2020.
<https://finansavisen.no/nyheter/jus/2020/02/14/7497011/fullt-sprik-i-synet-pa-skatt-pa-prostitusjon> hentet 11.03.2022.
- Løvlie (2019) Løvlie, Anders. «Fakta og juss.» I *Juridisk metode og tenkemåte*. Alf Petter Høgberg og Jørn Øyrehagen Sunde (red.), Oslo: Universitetsforlaget, 2019, s. 135-172.
- Pro Sentret (2012) Pro Sentret ved Ulla Bjørndahl. *Farlige forbindelser – En rapport om volden kvinner i prostitusjon i Oslo utsettes for*. Oslo: 2012. <https://prosentret.no/om-pro-sentret/pro-sentrets-publikasjoner/ovrige-publikasjoner-2/> hentet 18.03.2022.
- Sandvik m.fl. (2021) Sandvik, Kristin Bergtora, Ingunn Ikdahl og Kjersti Lohne. «Rettens rolle etter 22. juli.» *Norsk sosiologisk tidsskrift*, årg. 5 nr. 3 (2021) s. 28-45.
<https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.2535-2512-2021-03-03> hentet 02.02.2022.

- Skilbrei (1998) Skilbrei, May-Len. *Når sex er arbeid – En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Oslo: Pax Forlag, 1998.
- Skilbrei (2016) Skilbrei, May-Len. «Rettighetskamper i prostitusjonsfeltet: Hvem sin rett til hva står på spill?» I *Rettigheter i velferdsstaten*. Ingunn Ikdahl og Vibeke Blaker Strand (red.), Oslo: Gyldendal Juridisk, 2016, s. 183-201.
- Smith (2018) Smith, Molly og Juno Mac. *Revolting prostitutes: The Fight for Sex Workers' Rights*. London: Verso, 2018.
- Vista Analyse AS (2014) Vista Analyse AS ved Ingeborg Rasmussen, Steinar Strøm, Sidsel Sverdrup og Vibeke Wøien Hansen. *Evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester*. Rapport nr. 2014/30.
<https://vista-analyse.no/no/publikasjoner/evaluering-av-forbudet-mot-kjop-av-seksuelle-tjenester/>
hentet 03.02.2022.
- Zimmer (2021) Zimmer, Fredrik. *Lærebok i skatterett* 9. utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2021.
- Ørjasæter m.fl. (2018) Ørjasæter, Jo og Håkon Bergsjø. «Uten en tråd – Høyesterett om tapte prostitusjonsinntekter og erstatningsrettslig vern.» *Jussens vener* årg. 53, nr. 5 (2018), s. 329-345.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3126-2018-05-03> hentet 13.03.2022.

Norske rettskilder

Lover

1687	Kong Christian Den Femtis Norske Lov 15. april 1687.
1814	Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven).
1902	Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven 1902).
1918	Lov 31. mai 1918 nr. 4 om avtaler, om fuldmagt og om ugyldige viljeserklæringer (avtaleloven).
1969	Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven).
1999	Lov 26. mars 1999 nr. 14 om skatt av formue og inntekt (skatteloven).
1999	Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
2005	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven).
2018	Lov 01. juni 2018 nr. 23 om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (hvitvaskingsloven).

Forarbeider

Ot.prp. nr. 48 (2007-2008)

Om lov om endringer i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.).

Innst. O. nr. 3 (2008-2009)

Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.).

Dokument 16 (2011-2012)

Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven.

Rettspraksis

Høyesterettspraksis

Rt-1999-203

Rt-1999-763

HR-2016-2491-A (*Tilbakebetaling*)

HR-2017-2352-A (*Prostitusjonsinntekter*)

Lagmannsrettspraksis

LB-2005-138054

LB-2006-164336

LB-2008-30790

LB-2009-93028

LB-2015-169347

Tingrettspraksis

TOSLO-2006-87659

TOSLO-2012-196791

TOSLO-2015-40246

TOSLO-2016-107059

Forvaltningspraksis

Skatteklagenemnda (2019)

Skatteklagenemnda. *Beskatning av inntekter fra prostitusjon samt beregning av merverdiavgift av slike inntekter*, 18. september 2019. SKNS1-2019-106 [Lest i Lovdata Pro].

Finansdepartementet (2020)

Finansdepartementet. *Tolkningsuttalelse om skatte- og avgiftsspørsmål ved prostitusjon*. [Svar til Skattedirektoratet], 16. november 2020. UTV-2020-1196 [Lest i Lovdata Pro].

Skatteklagenemnda (2021)

Skatteklagenemnda. *Spørsmål om skatteplikt og merverdiavgiftsplikt ved salg av seksuelle tjenester (prostitusjon)*, 17. juni 2021. SKNS1-2021-62 [Lest i Lovdata Pro].

Finansklagenemnda Bank (2022)

Finansklagenemnda. *Oppsigelse av konto – innskudd av kontanter fra yrke som prostituert – saklig grunn – hvitvaskingsloven. § 24, finansavtaleloven. § 21*, 15. mars 2022. FinKN 2022-234 [Lest i Lovdata Pro].

Internasjonale rettskilder

Konvensjoner og traktater

CEDAW

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, New York 18. desember 1979.

EMK

Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma, 4. november 1950. [Offisiell norsk oversettelse].

Istanbul-konvensjonen

Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner CETS 210, Istanbul, 11. mai 2011.

ØSK

Den internasjonale konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, New York 16. desember 1966. [Offisiell norsk oversettelse].

Praksis

Amnesty International (2017)

Amnesty International. *Norway – Submission to the United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 68th Session, 23 October-17 November 2017*. EUR 36/7102/2017. London: 25. september 2017. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/NOR/INT_CEDAW_NGO_NOR_28996_E.pdf hentet 08.02.2022.

CEDAW (1992)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *General recommendation No. 19 (1992) Violence against women.*

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf hentet 08.02.2022.

CEDAW (2007)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Norway.* CEDAW/C/NOR/CO/7. (10. august 2007).

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fNOR%2fCO%2f7&Lang=en hentet 08.02.2022.

CEDAW (2012)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women.* CEDAW/C/NOR/CO/8. (23. mars 2012).

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fNOR%2fCO%2f8&Lang=en hentet 08.02.2022.

CEDAW (2015)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *General recommendation No. 33 (2015) on women's access to justice*. CEDAW/C/GC/33 (2015). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-DAW%2fC%2fGC%2f33&Lang=en hentet 07.02.2022.

Norway (2016)

Norway. *Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention. Ninth periodic report of States parties due in 2016. Norway*. CEDAW/C/NOR/9 (03. februar 2016). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-DAW%2fC%2fNOR%2f9&Lang=en hentet 06.02.2022.

CEDAW (2017a)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *General recommendation No. 35 (2017) on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19*. CEDAW/C/GC/35 (2017). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-DAW%2fC%2fGC%2f35&Lang=en hentet 08.02.2022.

CEDAW (2017b)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *Concluding observations on the ninth periodic report of Norway.*

CEDAW/C/NOR/CO/9.

(22. november 2017).

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-

[DAW%2fC%2fNOR%2fCO%2f9&Lang=en](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-DAW%2fC%2fNOR%2fCO%2f9&Lang=en) hentet 08.02.2022.

CEDAW (2020a)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). *General recommendation No. 38 (2020) on trafficking in women and girls in the context of global migration.* CEDAW/C/GC/38.

(2020). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/38&Lang=en

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/38&Lang=en

hentet 07.02.2022.

CEDAW (2020b)

FNs kvinnekomité (Committee on the Elimination of Discrimination against Women).

List of issues and questions prior to the submission of the tenth periodic report of Norway. CEDAW/C/NOR/QPR/10. (27. juli 2020).

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-

[DAW%2fC%2fNOR%2fQPR%2f10&Lang=en](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CE-DAW%2fC%2fNOR%2fQPR%2f10&Lang=en) hentet 09.02.2022.